

K některým otázkám demokratizace výkonu soudnictví

OTAKAR PLUNDR

Demokratizace výkonu soudnictví je částí širší problematiky demokrati-
zace společenského a státního zřízení. Přístup k řešení této otázky je v jed-
notlivých společenských formacích různý a je určován třídním postojem
k pojmu demokracie a k procesu demokratizace. V socialistických zemích
je postulát zlidovění soudnictví nedílnou součástí úkolu budování socialis-
tického státu na demokratických principech. Při řešení úkolu demokra-
tizace výkonu soudnictví vyvstává řada problémů, s tímto úkolem přímo
nebo nepřímo souvisejících. V relativně krátké stati si nelze klást úkol,
řešit vyčerpávajícím způsobem všechny tyto problémy v celé šíři. Proto se
autor omezil jen na tři aspekty demokratizace výkonu soudnictví, tj. na
demokratizaci organizační struktury soudů, zejména na její zjednodušení,
na zjednodušení soudního řízení, odstranění z něho zbytečného formalismu
a tím urychlení řízení (demokratizace soudního procesu), a na účast lidu
na výkonu soudnictví, jako jeden z nejvýraznějších projevů zlidovění soud-
nictví.

V souvislosti s řešením těchto otázek v ČSSR je zpracována i právní
úprava v ostatních evropských socialistických zemích s výjimkou Albánie.
Širší pozornost byla věnována zejména vývoji a současnému stavu demo-
kratizace výkonu soudnictví v SSSR, jehož zkušenosti byly v mnohých
směrech využity i v druhých socialistických zemích.

I.

1. a) Řešení problematiky demokratizace výkonu soudnictví vytvářením
soustavy soudů na demokratických principech se stalo zvláště naléhavé při
zahájení výstavby prvního socialistického státu světa po vítězství proleta-
riátu a drobného rolnictva ve VŘSR. Dělnická třída a drobné rolnictvo,
které se dostaly k moci, zahájily ihned po rozbití carského systému a car-
ského státu, včetně carského soudu současně s přestavbou druhých státních
orgánů i přestavbu soudů na účinný nástroj diktatury proletariátu.

Úloha rodící se sovětské společnosti, vybudovat socialistické soudy, byla
velmi obtížná, protože z doby před VŘSR bylo možno využít jen krát-
kodobých zkušeností Pařížské komuny a některých, rovněž nepřiliš roz-

sáhlych zkušeností, získaných z výstavby revolučních soudů v některých částech Ruska v průběhu revoluce z r. 1905 až 1907, a z výstavby revolučních soudů vznikajících z iniciativy pracujících ještě před tím, než byly vydány první sovětské dekrety, upravující organizaci nových soudů.¹⁾ Pracující lid sovětského státu vycházel při výstavbě nových sovětských soudů z prací Marxe, Engelse a Lenina, které se zabývaly hodnocením třídní podstaty soudů v buržoazní společnosti. Zvlášť významnou pomocí byly teoretické práce V. I. Lenina, formulující již nejdůležitější demokratické principy organizace a činnosti socialistických soudů (účast lidu na výkonu soudnictví, volitelnost soudců), a jeho konkrétní podněty a připomínky při tvorbě prvních právních norem upravujících organizaci soudů, vztah k carské soudní soustavě a rozsah použitelnosti starých právních norem při řešení konkrétních záležitostí před sovětskými soudy.

Carská soudní soustava, která platila v Rusku od soudní reformy z r. 1864 byla soustavou velmi komplikovanou a nejednotnou.

V jejím rámci byly rozlišovány dvě kategorie soudů: smírčí soudy a soudy obecné, k nimž patřily všechny ostatní soudy, zejména okružní soudy, soudní senáty (sudebnyje palaty), které byly soudem první i druhé instance, senát, který plnil funkci nejvyššího soudního orgánu na území carského Ruska, porotní soudy, obchodní soudy, vojenské a námořnické soudy aj. Soudcovskou funkci vykonávali lidé pocházející převážně z řad městské buržoasie a statkářů a sloužící oddaně vykořisťovatelským třídám. Proto, jak zdůraznil Lenin,²⁾ „bylo bezpodmínečnou povinností proletářské revoluce ne reformovat soudní instituce . . . , nýbrž úplně zničit, do základů rozmetat celý starý soud a jeho aparát.“

b) K zrušení starých soudů došlo dekretem o soudu č. 1 z 22. 11. 1917, který na místo nich zřídil místní soudy (od vydání dekretu o soudu č. 2 nazývané místní lidové soudy), do jejichž pravomoci náleželo rozhodovat občanskoprávní věci, kde hodnota předmětu sporu nepřesahovala 3000 rublů a trestní věci, jestliže obviněnému nehrozil trest odnětí svobody, delší než 2 léta (čl. 2 odst. 4 dekretu o soudu č. 1). Kasační instancí nad místními lidovými soudy (pokud kasace byla vůbec připuštěna) byly sjezdy místních soudců, scházející se v újezdech nebo v hlavních městech. Na sjezdech byly k rozhodování podaných kasačních stížností vytvářeny tříčlenné senáty, složené ze soudců, bez účasti lidových přísedících.

Dvouinstanční systém zůstal jako trvalý jev sovětského soudního řízení i sovětské soudní organizace zachován do současné doby.

K boji proti kontrarevolučním silám, k ochraně revoluce a jejích vymožeností, k rozhodování o trestných činech drancování, loupežení a sabotáže a jiných trestných činů obchodníků, průmyslníků, úředníků a dalších osob byly v souladu s čl. 8 dekretu o soudu č. 1 zřizovány dělnickorolnické revoluční tribunály. Revoluční tribunály byly přechodnou institucí, jejíž zřízení

¹⁾ E. Ja. Stumbina: *Revoljucionnyje sudy v Latvii v 1905 i 1917 godach*. Riga, 1971.
M. V. Koževnikov: *Istorija sovětskogo suda 1917—1956 gody*. Moskva 1957, str. 13.

²⁾ V. I. Lenin: *Spisy* 27, str. 212, Praha 1954.

bylo vynuceno situací v době revoluce a občanské války. Tvořily samostatnou soudní soustavu vedle lidových soudů, které měly charakter obecných soudů. Byly zrušeny v rámci soudní reformy provedené Řádem o soudní organizaci RSFSR z 3. listopadu 1922 (s účinností od 1. ledna 1923). V době jejich působení byla jejich organizační struktura podrobena četným změnám. V tomto článku se problematikou revolučních tribunálů, vzhledem k jejich dočasnosti, blíže nezabývám, a to ani pokud jde o jejich organizační strukturu, ani pokud jde o rozsah účasti lidu na výkonu soudnictví.³⁾

Dekret o soudu č. 1 nevytvořil žádné soudy pro rozhodování občansko-právních věcí, kde hodnota předmětu sporu přesahovala 3000 rublů ani pro trestné činy, které nepatřily do pravomoci revolučních tribunálů a na něž bylo možno uložit trest odnětí svobody delší než 2 léta.

Tuto mezeru vyplnil dekret o soudu č. 2 z 22. února 1918, který zřídil lidový okružní soud pro rozhodování věcí přesahujících pravomoc místního lidového soudu. K zřízení oblastního lidového soudu, který podle čl. 4 odst. 2 dekretu o soudu č. 2 měl být kasační instancí nad okružními lidovými soudy, nedošlo. Nebyla také zřízena Nejvyšší soudní kontrola, která podle čl. 6 dekretu o soudu č. 2 měla plnit funkci nejvyššího soudního orgánu, jehož hlavním úkolem mělo být sjednocování judikatury zejména kasačních soudů.

Dekret o soudu č. 3 z 20. července 1918 nepřinesl v organizační struktuře sovětských soudů hlubších změn. Kromě jiného upřesnil rozdělení věcné příslušnosti mezi okružním lidovým soudem a místním lidovým soudem, jehož věcná příslušnost byla rozšířena a tím posílena tendence vytvořit z místního lidového soudu soud s nejširší věcnou příslušností.

Nový soud byl již vybudován na demokratických principech, zejména na principu široké účasti občanů a na principu volitelnosti soudců.

c) V souvislosti se zahájením výstavby sovětských soudů rozvinula se široká diskuse o tom, jaká má být organizační struktura soudů. Zasáhli do ní významní představitelé sovětské právní vědy v tehdejší době, P. I. Stučka a N. V. Krylenko, kteří zaujímali také důležité funkce v orgánech justice a prokuratury. Značný podíl na formulování zásad organizace a činnosti sovětských soudů a na jejich uvádění v život měl i D. I. Kurskij, který po dobu 10 let, tj. od r. 1918 do r. 1928, byl lidovým komisařem spravedlnosti a prvním sovětským generálním prokurátorem republiky.

P. I. Stučka, který byl v době od 15. listopadu 1917 do 9. prosince 1917 a znovu od 18. března 1918 do 22. srpna 1918 lidovým komisařem spravedlnosti, se účastnil na vypracování prvotního návrhu dekretu o soudu č. 1 a připravil návrh dekretu o soudu č. 2, ve kterém však pod vlivem levých sociálních revolucionářů (eserů), tehdy ovládajících lidový komisařiát spravedlnosti, byly provedeny četné změny.

³⁾ Ke vzniku a činnosti revolučních tribunálů viz Karel Malý: Vznik proletářských soudů v Sovětském Rusku (Říjen 1917 – červenec 1918) *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* No 2, 1960, str. 140–156 a citovaná práce Koževnikova.

Stučka vyjádřil názor, že místní lidový soud bude jednotným (a jediným) lidovým soudem budoucí soudní organizace. Při zdůvodňování svého tvrzení vycházel ze stanoviska, že v socialistické společnosti se nebudou v budoucnu vyskytovat občanskoprávní spory s vyšší hodnotou předmětu sporu, než spory dané do věcné příslušnosti místních lidových soudů (tj. přes 3000 rublů) a že závažné trestní věci (závažné povahou trestného činu nebo výší trestu, který je na ně uložen) budou rozhodovány rovněž místním lidovým soudem v početnějších senátech, tj. za účasti 6 až 12 lidových přísedících. Okružní soud podle Stučkova názoru měl postupně ztrácet na svém významu a záležitosti dané do jeho věcné příslušnosti měly přecházet na místní lidový soud. V rámci této diskuse dospěl Stučka k závěru, že kromě místního lidového soudu žádné další soudy s obecnou pravomocí v trestních a občanskoprávních věcech nebudou zřizovány.⁴⁾

Obdobný názor na organizační strukturu sovětských soudů jako Stučka měl i D. I. Kurskij. Také on považoval existenci okružního soudu za dočasnou. Podle něho měly okružní soudy jako hlavní úkol vyříditi staré občanskoprávní spory a trestní věci, zahájené u soudů ještě před vydáním dekretu o soudu č. 1 a před zřízením místních lidových soudů. Po splnění tohoto úkolu měly být okružní lidové soudy zrušeny. Podle názoru Kurského nebyla na překážku této linie, vybudovat jednotný lidový soud, existence revolučních tribunálů, protože i revoluční tribunály byly považovány za přechodné soudní orgány, jejichž pravomoc měla postupně přecházet na jednotný místní lidový soud.⁵⁾

Stanoviska Stučky i Kurského, podpořená souhlasně při řešení otázky jednotného lidového soudu na I. Všeruském sjezdu komisařů spravedlnosti, byla namířena v první řadě proti pokusům levých eserů zachovat dualismus carské soudní soustavy, rozlišující smírčí soudy a obecné soudy.

Návrh Stučky a Kurského na vytvoření lidového soudu byl uveden v život Řádem o jednotném lidovém soudu z 30. listopadu 1918, podle něhož do pravomoci lidového soudu přešlo projednávání a rozhodování všech občanskoprávních a trestních věcí, s výjimkou těch trestných činů, které náležely do pravomoci revolučních tribunálů. Okružní lidové soudy byly zrušeny. O kasační stížnosti podané proti rozhodnutím jednotného lidového soudu rozhodovaly gubernské rady lidových soudců.

Z uvedené právní úpravy sovětské soudní organizace a z názorů významných představitelů sovětské moci, pracujících v období po VŘSR na úseku justice a podílejících se významně na výstavbě nových soudů, je patrné, že tu byl sledován cíl důsledně prosadit socialistický demokratismus v organizační struktuře sovětských soudů i v jejich činnosti. Jedním z projevů tohoto úsilí bylo maximální zjednodušování soudní soustavy, které vyústilo v požadavek, vytvořit (po zrušení okružních soudů a revolučních tribunálů, považovaných za přechodné soudní orgány) soudní soustavu,

⁴⁾ P. Stučka: Narodnyj sud v voprosach i otvetach. Moskva 1918, str. 9 pod č. 14.

⁵⁾ D. Kurskij: Izbrannyje stati i reči. Moskva 1948, str. 19–21, 31.

která by se skládala z jediného místního lidového soudu, působícího v různém složení, podle povahy projednávaných věcí. Tento záměr se však v takto zamýšleném rozsahu nikdy neuskutečnil, protože až do soudní reformy z r. 1922 existovaly vedle místních lidových soudů i jiné soudy (např. revoluční tribunály). Kasační instancí nad místními lidovými soudy byly újezdni (podle dekrety o soudu č. 1), popř. gubernské (podle Řádu o jednotném lidovém soudu) sjezdy lidových soudců, které netvořily samostatnou organizační složku sovětské soudní soustavy, v níž by působili soudci speciálně pro tuto složku zvolení. Zasedaly ve stanovených časových obdobích.

V dalším vývoji se však brzy projevil negativní stránky nové úpravy. Takto zjednodušená soudní soustava neposkytovala možnost sjednotit judikaturu na celém území státu, zejména při rozhodování o kasačních stížnostech vzhledem k tomu, že neexistoval nejvyšší soud, který by jako nejvyšší soudní tribunál vykonával funkci dozoru na rozhodovací činnost ostatních soudů.

d) Zásadní změny v tomto směru přinesl Řád o organizaci soudů RSFSR z 3. 10. 1922, označovaný jako soudní reforma z r. 1922, která nabyla účinnosti dne 1. ledna 1923.

N. V. Krylenko, který byl dlouholetým prokurátorem RSFSR a podílel se na přípravě soudní reformy z r. 1922, zdůraznil při jejím hodnocení, že místo dřívějšího hesla jednotného (a jediného) lidového soudu byl ražen požadavek jednotné soudní soustavy.⁶⁾ Jednotnost byla spatřována v jednotě úkolů soudů a v jednotě principů, na kterých byly soudy vybudovány. Dalším rysem jednotné soudní soustavy byl již i jednotný postup soudů v soudním řízení, opírající se o nové socialistické procesní předpisy v té době (1922, 1923) vydané, které přinesly také podstatné zjednodušení soudního řízení. Jednotnost soudní soustavy byla od soudní reformy z r. 1922 zajištěna také nejvyšším soudem s působností na celém území republiky, jemuž byl uložen úkol vykonávat dozor na rozhodovací činnost všech soudů (obecných i zvláštních).

Krylenko spatřoval hlavní prvek socialistického demokratismu jednotné socialistické soudní soustavy v její maximální dostupnosti pro všechny občany a v tom, v jaké míře umožňuje projednat a rozhodovat věci náležející do její pravomoci kvalitně a bez zbytečných průtahů.

Za jeden z významných předpokladů dostupnosti soudů všem občanům považoval Krylenko soustředění rozhodovací činnosti v I. stupni v převážné části záležitostí, náležejících do pravomoci soudů, u základního článku soudní soustavy, který je i teritoriálně lidu nejbližší.

Soudní reformou byl zřízen lidový soud (v pozdějším vývoji reorganizovaný a přejmenovaný na okresní lidový soud) jako základní článek soudní soustavy, dále gubernský soud působící jako soud prvního stupně v závažných trestních i občanskoprávních záležitostech a jako soud druhého stupně

a) N. V. Krylenko: Sud i pravo v SSSR, Časť pervaja. Osnovy sudoustrojstva, Moskva, Leningrad 1927, str. 34, 35, 37, 38.

nad lidovými soudy. Vrcholným soudním orgánem byl Nejvyšší soud republiky. Vedle těchto obecných soudů působily vojenské soudy, popř. i další specializované soudy. Ostatní soudní orgány z doby před soudní reformou, zejména revoluční tribunály byly zrušeny.

Nejvyšší soud republik vykonával dozor na rozhodovací činnost jak obecných, tak i speciálních soudů.

Při reorganizaci územního členění RSFSR v r. 1924 byly gubernské soudy přejmenovány na oblastní, krajské a jiné jim na roveň postavené soudy.

e) Po vytvoření Svazu sovětských socialistických republik byla soudní soustava rozšířena o nejvyšší soud SSSR s postavením nejvyššího soudního tribunálu pro celé území Svazu a s hlavní funkcí, vykonávat dozor na ostatní soudy (všesvazové i svazových republik) v rozsahu stanoveném zákonem.

Takto upravená soudní soustava SSSR se třemi články republikových soudů (okresní lidový soud, oblastní a jemu na roveň postavený soud a nejvyšší soud republiky) a s vojenskými soudy a Nejvyšším soudem SSSR jako soudy všesvazovými, zůstala, s některými později provedenými změnami zachována až do současné doby. K dalšímu zjednodušení došlo v několika územně menších sovětských republikách (Lotyšská, Estonská, Litevská, Arménská a Moldavská SSR), kde působí jen dva články soudní soustavy, a to okresní lidový soud a nejvyšší soud republiky.

2. V ostatních evropských socialistických zemích dochází k přestavbě buržoazních soudů, převzatých v době, kdy dělnická třída a pracující rolnictvo těchto zemí přebírá moc ve státě, za situace, kdy v SSSR byly již prodiskutovány nejdůležitější demokratické principy organizace a činnosti socialistických soudů a kdy na území SSSR je již vybudována jednotná a jednoduchá socialistická soudní soustava. Mohly proto využít s přihlédnutím k vlastní konkrétní situaci, vše to, co se v SSSR v průběhu výstavby socialistických soudů již osvědčilo. Ve všech zemích (s výjimkou Jugoslávie) se přešlo na systém dvou instancí a všude je vytvořena jednoduchá soudní soustava, jejíž součástí jsou soudy obecné i soudy zvláštní, zejména vojenské a v Jugoslávii i soudy hospodářské. V čele této soustavy je v zemích unitárních i ve federacích nejvyšší soud, s působností pro celé území státu (federace).

3. a) V ČSSR právním základem pro zahájení demokratizace výkonu soudnictví se stala Ústava 9. května a zákon č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví, vydaný k jejímu provedení, který podstatně zjednodušil dosavadní velmi komplikovanou soudní soustavu přechodem na systém dvou stupňů a zrušením řady soudů a uvedl v život v širokém rozsahu u všech soudů a v obou instancích princip účasti lidu na výkonu soudnictví. Princip volitelnosti soudců jako další demokratický princip organizace soudů byl vyhlášen ústavním zákonem č. 64/1952 Sb. o soudech a prokuratuře.⁷⁾

⁷⁾ K přestavbě československých soudů na demokratických principech viz Plundr: Význam Února pro přestavbu soudů. Publikováno ve Sborníku Význam Února pro rozvoj věd o státu a právu, str. 58–68, Universita Karlova. Praha 1974.

Součástí platné soudní soustavy ČSSR jsou v obou republikách okresní soudy, krajské soudy a Nejvyšší soud republiky a jako soudy federální působí Nejvyšší soud ČSSR a vojenské soudy.

b) Velmi důsledně je v ČSSR uskutečněna demokratizace výkonu soudnictví při rozhodování v prvním stupni jeho soustředěním u základního článku soudní soustavy, tj. u okresních soudů.

V občanském soudním řízení rozhodují okresní soudy jako soudy prvního stupně o všech záležitostech vyplývajících z občanskoprávních, pracovních, rodinných a družstevních vztahů patřících do pravomoci československých soudů. V tomto směru došlo v ČSSR, ve srovnání s ostatními evropskými socialistickými zeměmi, k nejrozsáhlejšímu soustředění prvoinstanční rozhodovací činnosti u základního článku soudní soustavy. Současná právní úprava v ČSSR nepřipouští v tomto směru žádné výjimky ani *ratione causae*, ani *ratione valoris*.

Také v trestním řízení rozhodují okresní soudy v prvním stupni převážnou část trestních věcí (týkajících se přečinů a trestných činů), náležejících do pravomoci československých soudů. Výjimku tvoří jen trestné činy uvedené v § 17 tr. ř., o nichž rozhodují krajské soudy, popř. vyšší vojenské soudy.

Toto rozsáhlé soustředění rozhodovací činnosti v prvním stupni má nepochybně demokratický charakter. Má ale také své negativní stránky, zejména při platnosti dvoustupňové soustavy, které se projevují zvláště intenzívně po federativním uspořádání státu.

Jestliže totiž okresní soud jako základní článek soudní soustavy rozhoduje v prvním stupni v občanském soudním řízení o všech věcech, pak o případném odvolání rozhoduje krajský soud s konečnou platností. K nejvyššímu soudu republiky se může takováto věc dostat pouze, když je proti pravomocnému rozhodnutí krajského soudu nebo okresního soudu podán mimořádný opravný prostředek — stížnost pro porušení zákona. Nejvyšší soud ČSSR je však z rozhodování těchto záležitostí vůbec vyloučen. Při tom Nejvyššímu soudu ČSSR ukládá zákon č. 36/1964 Sb. o organizaci soudů a o volbách soudců, ve znění pozdějších novel povinnost, vykonávat dozor nad zákonností rozhodovací činnosti ostatních soudů a zajišťovat jednotnost jejich judikatury (§ 27 odst. 1 zák. č. 36/1964 Sb.). Obdobná povinnost výkonu dozoru je uložena i nejvyšším soudům republik ve vztahu k ostatním republikovým soudům (§ 21b).

Podle současné právní úpravy může nejvyšší soud republiky rozhodovat jako soud druhého stupně ve vztahu k ostatním republikovým soudům jen ve věcech důchodového zabezpečení, které na základě opravného prostředku podaného proti rozhodnutí příslušného orgánu důchodového zabezpečení přezkoumával v občanském soudním řízení krajský soud (§ 245, 250 odst. 2 o. s. ř.). V trestním řízení rozhoduje v druhém stupni o opravných prostředcích podaných proti rozhodnutím krajských soudů, vydaným v prvním stupni, ve věcech uvedených v § 17 tr. ř.

Nejvyšší soud ČSSR rozhoduje jako soud druhého stupně pouze o odvoláních podaných proti rozhodnutím vyšších vojenských soudů. Jinak může

Nejvyšší soud ČSSR vykonávat dozor jen rozhodováním o stížnosti pro porušení zákona, a to pouze je-li tato stížnost podána proti rozhodnutím vydaným v druhém stupni nejvyššími soudy republik nebo senátem vojenského kolegia Nejvyššího soudu ČSSR, anebo proti pravomocným rozhodnutím vojenských soudů. Z uvedené právní úpravy této otázky plyne, že rozsah dozorové činnosti nejvyšších soudů republik i Nejvyššího soudu ČSSR, realizované přezkoumáváním rozhodnutí druhých soudů na základě řádných a mimořádných opravných prostředků, je poměrně malý.

Další negativní stránkou soustředění rozhodovací činnosti v prvním stupni o všech záležitostech vyplývajících z občanskoprávních, rodinných, pracovních a družstevních vztahů u základního článku československé soudní soustavy (u okresních soudů) je skutečnost, že o všech těchto záležitostech rozhoduje soud vždy za účasti jen jediného soudce z povolání, a to buď ve funkci samosoudce, nebo v senátě složeném ze soudce z povolání a 2 soudců z lidu. Při tom v občanském soudním řízení jsou vedle zcela jednoduchých, často se vyskytujících věcí, nečinících soudcům žádné potíže, rozhodovány i záležitosti velmi složité po stránce skutkové i po stránce právní, vyžadující hlubších teoretických znalostí a rozsáhlejších znalostí praxe. To však nelze očekávat u všech soudců z povolání okresních soudů, u nichž již tradičně českoslovenští soudci začínají vykonávat soudnictví po svém zvolení do funkce soudce a získávají první zkušenosti z výkonu soudcovské funkce.

c) Obě negativní stránky dnešního uspořádání je možné odstranit přesunem některých záležitostí z věcné příslušnosti okresních soudů, do věcné příslušnosti krajských soudů. Uvedený postup byl již uskutečněn v trestním řízení, předáním do věcné příslušnosti krajských soudů projednávání a rozhodování trestných činů taxativně uvedených v § 17 tr. ř.

Při případném přesunu některých záležitostí projednávaných dosud v prvním stupni u okresních soudů v občanském soudním řízení, do věcné příslušnosti krajských soudů, vzniká otázka, podle jakého kritéria by měly být vybírány záležitosti, o nichž by měl v prvním stupni rozhodovat krajský soud.

V socialistických i kapitalistických zemích, kde došlo k dělbě věcné příslušnosti při rozhodování v prvním stupni mezi dva nebo více článků soudní soustavy, je taková úprava odůvodňována buď hodnotou předmětu sporu (*ratio valoris*), nebo obtížností a závažností projednávané věci (*ratio causae*).

Rozlišování věcí podle hodnoty předmětu sporu je typické pro kapitalistické země. Je však uplatňováno i v některých socialistických zemích.

Tak v Maďarsku podle § 23 o. s. ř. (zák. III/1952 ve znění novely č. 26 z r. 1972 — Magyar Közlöny z 26. 11. 1972 č. 94) rozhodují krajské soudy v prvním stupni majetkové spory, kde hodnota předmětu sporu přesahuje 300 000 forintů, v Rumunsku, jestliže hodnota předmětu přesahuje hodnotu 150 000 lei a v Jugoslávii jeden milión dinarů (starých).

Ratione causae je v Maďarsku podle téhož § 23 o. s. ř. dáno do věcné příslušnosti krajských soudů rozhodování sporů o náhradu škody způsobené

úředními osobami při výkonu státní správy, jsou-li spory vedeny proti těmto úředním osobám, jejich právním nástupcům nebo proti státu (státnímu orgánu), dále spory z autorského práva, z práv průmyslových, spory v nichž je napadáno usnesení ředitelské rady společného podniku, spory týkající se nezákonného užívání označení podniku (firmy), spory o tiskovou opravu, spory o zastavení nebo omezení výkonu soudního rozhodnutí, jestliže výkon soudního rozhodnutí byl zahájen krajským soudem. Krajský soud rozhoduje také v dalších záležitostech, které byly dány do jeho věcné příslušnosti jiným zákonem.

V Jugoslávii náleží do věcné příslušnosti krajských soudů spory o rozvod, o prohlášení manželství za neplatné nebo za neexistující, spory o určení a popření otcovství, spory o zákonnou vyživovací povinnost druhého manžela a spory o výchovu a výživu dětí, pokud se projednávají společně s výše uvedenými spory. Kromě toho řeší jugoslávské krajské soudy obdobě jako krajské soudy maďarské i spory z práva autorského a z práv průmyslových.

V dalších socialistických zemích jsou z povahy věci dány do věcné příslušnosti středního článku soudní soustavy ještě řízení o zrušení osvojení, řízení o zbavení svéprávnosti, řízení o zbavení rodičovských práv, spory o náhradu za vyvlastnění a žaloby státních úřadů a podniků nebo jiných subjektů socialistického vlastnictví a žaloby proti nim, pokud hodnota předmětu sporu převyšuje určitou částku. V tomto posledním případě jsou uplatněna obě kritéria, tj. povaha věci i hodnota předmětu sporu.

V NDR je rozhodnutí otázky, kterou věc má projednávat v občanském soudním řízení v prvním stupni krajský soud, přenecháno příslušnému státnímu zástupci (prokurátorovi), který tak může učinit před tím, než vstoupil do řízení u okresního soudu. Motivem pro podání návrhu na projednání věci u krajského soudu je pro prokurátora význam takové věci, její důsledky a souvislosti.

Pokud by u nás v budoucnu byla znovu přehodnocována právní úprava věcné příslušnosti okresních a krajských soudů v občanském soudním řízení jako soudů prvního stupně a došlo by se k závěru, že některé věci by měly být převedeny od okresních soudů do věcné příslušnosti krajských soudů, pak by podle mého názoru neměla rozhodovat jen hodnota předmětu sporu. Ta sama o sobě ještě neurčuje obtížnost sporu ani po skutkové ani po právní stránce. Ze soudní praxe je známo, že četné spory o velké peněžité částky jsou skutkově i právně méně obtížné a méně složité, než jiné spory, kde finanční hodnota uplatněného nároku je minimální. Hodnota předmětu sporu by mohla mít částečný vliv jen ve spojení s povahou v soudním řízení uplatněné věci (např. u komplikovaných sporů o náhradu škody). Hlavním kritériem by tu měla být vždy povaha věci, zejména její obtížnost a komplikovanost při zjišťování skutkového základu i při subsumpci pod příslušný právní předpis. A v tomto směru by své zkušenosti měli vyjádřit zejména praktikové (soudci, prokurátoři, advokáti) a přispět tak k řešení této poměrně obtížné problematiky.

d) Při případném přesunu některých věcí do věcné příslušnosti krajských soudů bylo by také třeba řešit obsazení krajského soudu při projednávání

a rozhodování takových věcí. Jde o rozhodování v prvním stupni, musí proto být zajištěna účast lidu, a to vzhledem k platné právní úpravě v ostatních případech, v početní převaze ve vztahu k počtu soudců z povolání. Zdá se, že nejvhodnější by byl pětičlenný senát, který nyní působí u krajských soudů, když rozhodují v prvním stupni o trestních věcech, tj. 2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu. Bližší argumenty pro zdůvodnění pětičlenného senátu viz dále sub III. č. 4.

e) V právní úpravě československé soustavy soudů, zejména ve vymezení věcné příslušnosti jednotlivých článků této soustavy, v trestním řízení i v řízení ve věcech občanskoprávních, je výrazně demokratickým prvkem zajištění možnosti každému občanu nechat si přezkoumat meritorní rozhodnutí soudu rozhodujícího v prvním stupni, na základě řádného opravného prostředku soudem vyšším (soudem druhého stupně). V tomto směru je československá právní úprava zcela důsledná. Neexistuje předpis, který by omezil právo podat proti rozhodnutí soudu ve věci samé řádný opravný prostředek, a to ani ve věcech, kde jde o malou hodnotu předmětu sporu (tzv. věci bagatelní), ani ve věcech jinak nepřiliš závažných. S tím souvisí i právní úprava věcné příslušnosti nejvyšších soudů republik a Nejvyššího soudu ČSSR. Žádný z těchto nejvyšších soudních tribunálů nerozhoduje v trestních ani v občanskoprávních věcech jako soud prvního (a tím i posledního) stupně. Takovýto přesun rozhodování v prvním stupni k nejvyšším soudům (republikovým i federálním) existuje v ostatních evropských socialistických zemích i v zemích kapitalistických.

V některých evropských socialistických zemích (Bulharsko, NDR, Polsko) rozhodují nejvyšší soudy v prvním stupni jen ve věcech trestních. Většinou jde o trestné činy vyšších státních, zejména vojenských funkcionářů, soudců, prokurátorů aj. Obecně lze říci, že rozhodování nejvyššího soudu v prvním stupni je v socialistických zemích jevem výjimečným. Rozhodnutí nejvyšších soudů lze napadnout jen mimořádným opravným prostředkem, stížností pro porušení zákona.

V souvislosti s usneseními XXIV. sjezdu KSSS jsou v SSSR zkoumány i možnosti dalšího rozvoje demokratických zásad organizace a činnosti sovětských soudů. Mezi úvahami a podněty uváděnými k realizaci sjezdových usnesení, je kromě jiného problematizována i platná právní úprava přezkoumávání rozhodnutí nejvyšších soudů republik v trestních i občanskoprávních věcech, vydávaných těmito soudy jako soudy prvního (a tím i jediného) stupně a je předkládána k diskusi otázka možnosti podávat proti těmto rozhodnutím opravný prostředek (kasační stížnost).⁸⁾

II.

Jedním z nezbytných předpokladů demokratizace výkonu soudnictví je demokratizace soudního řízení.

⁸⁾ B. A. Galkin: Nekotoryje voprosy sudoustrojstva, Vestnik Moskovskogo Universiteta. Pravo č. 2/1973, str. 20 sl.

V tomto článku je věnována pozornost projevům socialistického demokratismu jen v oblasti občanského soudního řízení, a to ze dvou hledisek:

1. prosazování některých demokratických prvků v občanském soudním řádu a

2. urychlení soudního řízení, které je v mnoha případech podmíněno demokratizací procesu a je současně, za určitých podmínek, i jedním z projevů této demokratizace.

Cílem opatření, prováděných v obou uvedených směrech, je zajistit občanům a organizacím v soudním řízení účinnou a rychlou ochranu jejich práv a oprávněných zájmů bez zbytečných průtahů a nákladů řízení.

Ad 1. Demokratizace občanského soudního řízení byla ve značném rozsahu provedena již zákonem o zlidovění soudnictví. Četnými opatřeními byla prosazována zásada materiální pravdy. Zrušeno bylo ustanovení, podle něhož mohl být vydán v řízení před okresními soudy rozsudek pro zmeškání z toho důvodu, že nebyla podána žalobní odpověď. Účastníkům řízení bylo umožněno uplatňovat v opravném řízení nové skutečnosti a nabízet nové důkazy. Za předpokladu, že se tím nezměnila žaloba nebo nevznese nový nárok, mohli účastníci měnit odvolání a v něm uplatněné důvody. Posílena byla zásada vyhledávací kromě jiného i ustanovením, že soud při svém rozhodování měl povinnost přihlídnout také ke skutečnostem, které účastníky řízení nebyly předneseny, ale vyšly jinak v průběhu řízení najevo. Soud mohl i ve sporném řízení provádět kterýkoli důkaz z úřední moci.

V řízení před soudy prvního stupně byla zrušena povinnost právního zastoupení advokátem.

V linii zlidovění výkonu soudnictví demokratizací občanského soudního řízení bylo pokračováno i v občanském soudním řádu z r. 1950 (zák. č. 142/1950 Sb.), a v platném občanském soudním řádu (zák. č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších novel).

V platném občanském soudním řádu jsou vyhlášeny demokratické principy občanského soudního řízení, a to některé nové, vyskytující se jen v soudních řádech socialistických zemí, u dalších, vyhlášených i v občanských soudních řádech kapitalistických zemí, došlo k jejich výrazné modifikaci ve směru demokratizace.

a) Nejvýznamnějším projevem demokratismu občanského soudního řízení je důsledné prosazení zásady materiální pravdy, projevující se v četných konkrétních ustanoveních občanského soudního řádu (např. § 120 odst. 1, § 101 odst. 2 aj.), zaměřených na realizaci úkolů uložených československým soudům v občanském soudním řízení, zejména v ustanoveních § 1 a 6 o. s. ř. Pro vytváření vhodných předpokladů urychleného a účinného poskytnutí ochrany práv občanů bez nadměrných nákladů řízení má velký význam zásada hospodárnosti řízení.

b) Významným demokratickým prvkem československého občanského soudního řádu je zdůraznění povinnosti aktivity soudce v průběhu řízení. Soudcům, tj. předsedům senátů, samosoudcům, ale i soudcovským čekatelům a soudním tajemníkům, pokud podle příslušných předpisů jsou oprávněni,

není rozhodovat v občanském soudním řízení o některých záležitostech, je uložena povinnost poskytovat občanům i organizacím poučení o jejich právech a povinnostech, pomáhat jim při uplatnění práv a dbát všestranně o to, aby nikdo pro nedostatek právních znalostí neutrpěl újmu (§ 5 o. s. ř.). Konkrétní provedení takto obecně formulované povinnosti je obsaženo v řadě ustanovení o. s. ř. (např. § 43).

Uvedené ustanovení sleduje cíl, posílit účinnost soudního řízení, zabránit tomu, aby nedošlo k vydání rozhodnutí, které by bylo v rozporu s objektivní pravdou jen proto, že účastník pro nedostatek právních znalostí neprovedl procesní úkony a neučinil opatření potřebná k ochraně jeho práv. Nezabývá však účastníky řízení povinnosti napomáhat soudu při zjišťování skutkového stavu věci, zejména pravdivým a úplným vylíčením všech potřebných skutečností a označením důkazních prostředků, jimiž lze objasnit skutečný stav věci (§ 79 odst. 1 o. s. ř.).

Ustanovení § 5 o. s. ř. a obdobná ustanovení v občanských soudních řádech dalších socialistických zemí jsou kritizována některými právními teoretiky kapitalistických zemí jako udánlivě rozporná s principem rovnosti občanů před soudem.

Úkolem socialistického soudce při poskytování poučení a pomoci účastníkům, kteří poučení a pomoc potřebují, není však zajistit některému z účastníků výhodnější postavení. Aktivita soudce v průběhu soudního řízení je zaměřena k tomu, nespokojit se pouhým formálním vyhlášením principu rovného postavení občanů před zákonem a soudem v Ústavě a v právní normě upravující organizaci soudů, ale poskytnutím pomoci a poučení napomáhat při vyrovnávání eventuálních rozdílů ve způsobilosti občanů účinně hájit svá práva a vytvořit tak potřebné předpoklady pro důslednou realizaci tohoto principu, i principu materiální pravdy.

c) V o. s. ř. byla také v plném rozsahu zrušena povinnost být před československými soudy zastoupen advokátem. Účastník se může dát zastoupit kterýmkoli občanem způsobilým k právním úkonům. Zastupování účastníka před soudem může převzít i odborová organizace nebo organizace družstevní, pokud účastník je jejich členem. Účastník si ovšem může za právního zástupce zvolit vždy advokáta.

d) Demokratizace výkonu soudnictví širokým zapojením občanů ve funkci soudců z lidu byla v občanském soudním řízení dále rozšířena umožněním účasti národních výborů a společenských organizací.

Národní výbory i společenské organizace mohou vstoupit v kterémkoli stadiu do řízení před soudem již zahájeného, národní výbory mohou také podat návrh na zahájení řízení (§ 4, § 32–34 o. s. ř.).

Občanský soudní řád v řadě dalších předpisů upravuje součinnost soudů s národními výbory a společenskými organizacemi i v jiných formách než v účasti na řízení vstupem do řízení nebo podáním návrhu na zahájení řízení. Předpokládá a upravuje součinnost soudů i s dalšími orgány socialistického státu.

e) Demokratické prvky dosud uvedené, se vztahovaly k průběhu řízení

před soudem zahájeného. Socialistická společnost má však zájem na tom, aby pokud možno vůbec nedocházelo k narušení práv občanů a právních vztahů mezi občany navzájem a mezi občany a organizacemi, popř. když k takovému narušení dojde, aby bylo odstraněno dříve, ještě než dojde k zahájení sporu před soudem.

Proto občanský soudní řád (§§ 65, 66) a zákon o organizaci soudů a o volbách soudců (§ 2 odst. 4) ukládají soudům tzv. signalizační povinnost. V jejím rámci jsou soudy povinny, zjistí-li při plnění svých úkolů v činnosti některých orgánů nebo organizací nedostatky, které vedly nebo by mohly vést k ohrožení nebo porušení práv někoho jiného, upozornit na takovou skutečnost orgán nebo organizaci v jejichž činnosti nedostatky byly zjištěny. Orgány a organizace upozorněné na nedostatky v jejich činnosti jsou povinny upozornění projednat a sdělit ve lhůtě stanovené zákonem nebo soudem, co učinily k odstranění signalizovaných nedostatků. Neobdrží-li soud ve lhůtě odpověď na své upozornění, popř. je-li odpověď neuspokojivá, uvědomí o tom nadřízený orgán nebo organizaci popř. učiní jiné vhodné opatření.

Soud může předcházet sporům i v dalších formách, zejména organizováním pohovorů (na návrh i bez návrhu) s těmi, kdo neplní dobrovolně své povinnosti (§§ 62 až 64) nebo provedením pokusů o smír podle §§ 67 až 69 o. s. ř.

Ad 2. Problém přístupnosti či nepřístupnosti soudu pro široké vrstvy pracujících občanů je úzce spjat s časovým trváním soudního řízení a s jeho nákladností. Délka doby, potřebná k projednání určité záležitosti od zahájení řízení před soudem prvního stupně až po vydání pravomocného soudního rozhodnutí, závisí na mnoha skutečnostech, zejména na počtu instancí, kterými věc před vydáním konečného rozhodnutí může projít, na jednoduchosti či komplikovanosti procesních předpisů a v neposlední řadě na personálním vybavení soudů co do počtu i kvality soudců. Má-li stát splnit svou povinnost zajistit občanům účinnou ochranu jejich práv, musí obsadit soudy takovým počtem kvalitních soudců, který je v optimální relaci k množství záležitostí před soudy projednávaných.

K urychlení řízení před československými soudy přispělo kromě přechodu na soustavu dvou stupňů podstatně zjednodušení procesních předpisů, zejména občanského soudního řádu.

Již zákonem o zlidovění soudnictví byl odstraněn zbytečný formalismus v občanském soudním řízení, umožňující průtahy v projednávání a rozhodování jednotlivých záležitostí.

Platný občanský soudní řád výslovně ukládá soudcům povinnost zajistit rychlou a účinnou ochranu práv (§ 6 o. s. ř.).

Takto obecně formulovaný požadavek rychlé a účinné ochrany práv konkrétně upřesňuje občanský soudní řád v četných dalších ustanoveních.

a) Soudy je zejména uložena povinnost připravit jednání tak, aby bylo možno rozhodnout o věci zpravidla při jediném jednání (§ 114 odst. 1). V řízení již zahájeném je soud povinen postupovat i bez dalších návrhů

účastníků (§ 100 odst. 1). K odročení jednání má dojít jen z důležitých důvodů, které musí soud účastníkům sdělit (§ 119).

Do nabytí účinnosti novely k o. s. ř. z r. 1973 (zák. č. 49/1973 Sb.) platila zásada, že soud má vyhlásit rozsudek zpravidla ihned po skončení jednání. Podle důvodové zprávy k novele, ukázala však praxe, že tuto zásadu nelze dodržet v případech, kdy se rozhodnutí týká několika nároků, nebo kdy rozhodnutí o peněžitém nároku musí předcházet složitý výpočet. Proto podle novelou doplněného znění § 156 odst. 2 o. s. ř. je umožněno v takových případech odročit jednání jen k vyhlášení rozsudku, ale aby nedocházelo k průtahům, je odročení jednání možné nejdéle na dobu tří dnů. V odročeném jednání nemusí předseda senátu (samosoudce) sdělovat obsah přednesů a provedených důkazů.

b) V zájmu rychlého projednání a rozhodnutí věci je soudům uložena povinnost zabránit průtahům řízení i ze strany účastníků řízení a jiných osob na řízení zúčastněných a vyžadovat od nich součinnost i při zjišťování skutkového stavu projednávané věci, v rozsahu stanoveném zákonem. Soud má možnost uložit účastníku, aby hradil náklady řízení, které by jinak nebyly vznikly, jestliže je způsobil svým zaviněním nebo jestliže tyto náklady vznikly náhodou, která se mu přihodila. Stejným způsobem může postupovat soud i vůči zástupci účastníka. Zavinil-li náklady řízení, které by jinak nevznikly, svědek, znalec nebo ten, kdo při dokazování měl nějakou povinnost, může jim soud uložit povinnost nahradit státu tyto náklady (§ 147 o. s. ř.). Podle § 52 o. s. ř. ve znění zák. č. 49/1973 Sb. soud může dát předvést toho, kdo byl předvolán k výslechu nebo ke znalci a bez omluvy se nedostaví. Podmínkou je, že předvolaný byl o možnosti předvedení soudem poučen.

Také v druhých socialistických zemích jsou do soudních řádů zařazována ustanovení, jejichž cílem je zabránit průtahům řízení.

Maďarský občanský soudní řád (zák. III z r. 1952 ve znění novely č. 26/1972 — Magyar Közlöny č. 94/1972) vyhlašuje pro občanské soudní řízení *princip poctivého vedení sporu* (čl. 5 maďarského o. s. ř.). Uvedený předpis ukládá stranám, aby poctivě uplatňovaly ve sporech svá procesní práva, a soudu, aby z úřední povinnosti zabránil jakémukoli úkonu, postupu nebo chování, které má za cíl protahovat řízení nebo zmařit zjištění pravdy anebo skutečností, které k zjištění pravdy vedou. Je-li to nutné, je soud povinen napomínat strany k poctivému uplatňování procesních práv i opětovně.

V citovaném čl. 5 maďarského občanského soudního řádu je vysloven zákaz tzv. aktivní a pasivní lži.

Za aktivní lež je považováno tvrzení určité skutečnosti, jejíž pravdivost je prokázána. Za pasivní lež je považováno zatajení skutečnosti, o níž strana musela vědět, že je významná pro rozhodnutí sporu.

Za nepoctivé vedení sporu prohlašuje maďarská právní úprava tvrzení, které je zřejmě nesprávně opřeno o důkaz a dále jednání, které vede k protahování sporu. Zákaz nepoctivého vedení sporu postihuje i právní zástupce stran.

Za porušení zásady poctivého vedení sporu může být přímo v průběhu řízení uložena pokuta do 5000 forintů. Další sankce mohou být stanoveny ve výroku rozhodnutí. Sem patří uložení povinnosti nahradit náklady řízení bez ohledu na výsledek sporu a určení nepříznivé lhůty k plnění.⁹⁾

Tendenci dále zjednodušit, urychlit a tím i zhošpodárnit občanské soudní řízení v ČSSR prosazuje již citovaná novela k občanskému řádu (zák. č. 49/1973 Sb.) také v dalších ustanoveních.

a) Uvedené cíle jsou sledovány zejména změnou § 172 o. s. ř., umožňující vydat bez slyšení odpůrce platební rozkaz na návrh nejen organizace (jak tomu bylo do nabytí účinnosti novely, tj. do 1. 7. 1973), ale kteréhokoli navrhovatele z řad občanů a v návrhu na vydání platebního rozkazu uplatnit zaplacení peněžité částky nepřevyšující 5000 Kčs, popř. i vyšší částky, jestliže právo na její zaplacení se opírá o výpis z knih tuzemského peněžního ústavu. V obou případech se vyžaduje, aby uplatněné právo vyplývalo ze skutečností uváděných navrhovatelem.

b) Racionalizaci občanského soudního řízení má za cíl i vypuštění §§ 70 až 72 o. s. ř. upravujících dosud obligatorní řízení o smíření manželů, před zahájením řízení o rozvod. Podle důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona č. 49/1973 Sb. řízení o smíření manželů neumožňovalo, pro nedostatek potřebných podkladů, aby soud dal manželům konkrétní doporučení, na základě něhož by mohlo dojít k odstranění příčin rozvratu. Povinnost soudu pokusit se o smíření manželů se tím neruší, ale přesouvá se do vlastního řízení o rozvod (§ 100 odst. 2 o. s. ř.), kde podle téže důvodové zprávy jsou pro úspěšný pokus o smíření manželů dány lepší předpoklady.

c) K urychlení řízení slouží i ustanovení § 210a o. s. ř., nově zařazeného novelou č. 49/1973 Sb., poskytující soudu prvního stupně oprávnění změnit autoremedurou na základě podaného odvolání tato vlastní usnesení: a) usnesení o povinnosti zaplatit soudní poplatky, b) usnesení, z něhož dosud nenabyla práva jiná osoba, než odvolatel, c) usnesení, kterým bylo uloženo pořádkové opatření. Podmínkou autoremedury ve všech třech případech je, že soud odvolání v celém rozsahu vyhoví.

d) Přechodem na výkon soudnictví pouze ve dvou stupních, zjednodušením organizační struktury soudů, zjednodušením procesních předpisů a vytvářením dalších předpokladů rychlého a účinného projednání a rozhodnutí věcí vedlo k podstatnému zkrácení doby potřebné k projednání a rozhodnutí jednotlivých záležitostí před československými soudy v občanském soudním řízení.

Podle statistických údajů ministerstva spravedlnosti ČSR za r. 1972 trvalo projednání a rozhodnutí sporných záležitostí v občanském soudním řízení u soudů ČSR v prvním stupni (kromě rozvodů) průměrně 5,4 měsíce.

U sporných záležitostí, vyskytujících se u soudů ČSR častěji, byla průměrná doba potřebná k projednání v prvním stupni ve věcech:

⁹⁾ Tibor Révai: Les traits caractéristiques de la procédure civile dans les pays socialistes Européens, spécialement de la procédure civile hongroise. Revue internationale de droit comparé č. 2/1973, str. 323, 324. Paříž 1973.

- a) z náhrady škody 7,1 měsíce,
- b) pracovních 5,3 měsíce,
- c) bytových 4,3 měsíce,
- d) rodinných (kromě rozvodů) 3,7 měsíce.

Ve sporných věcech, ve kterých bylo podáno odvolání proti rozhodnutím soudu prvního stupně, bylo k projednání a rozhodnutí takové věci od podání návrhu (žaloby) do vydání rozhodnutí soudu II. stupně zapotřebí průměrně 13,1 měsíce.

Ve věcech péče soudu o nezletilé (nesporné řízení) bylo k projednání takové záležitosti v občanském soudním řízení u soudu I. stupně zapotřebí 3,5 měsíce.

Při event. srovnání průměrné délky trvání sporu u československých soudů s dobou potřebnou k projednání a rozhodnutí sporů u soudů v druhých socialistických zemích a zejména v zemích kapitalistických, je třeba vzít v úvahu, že v ČSSR jsou u okresních soudů jako základních článků československé soudní soustavy projednávány všechny věci, patřící do pravomoci československých soudů v občanském soudním řízení, tedy i věci velmi obtížné a časově náročné, které zvláště v kapitalistických zemích jsou projednávány u vyšších článků soudní soustavy.

Z ostatních socialistických zemí je k dispozici statistika z Maďarské lidové republiky za dobu od r. 1960 do r. 1971.⁴⁰⁾

Rok	Doba trvání řízení od podání žaloby do ukončení v I. instanci v procentním vyjádření			
	Do 3 měsíců	3 až 6 měsíců	6 až 12 měsíců	Déle než 1 rok
1960	76,1	14,3	7,5	2,1
1961	73,2	16,5	7,9	2,4
1962	73,3	16,3	8,2	2,2
1963	72,8	16,4	8,2	2,6
1964	73,9	16,7	7,3	2,1
1965	73,3	16,7	8,0	2,0
1966	70,6	18,0	9,1	2,3
1967	71,9	17,4	8,3	2,4
1968	69,7	18,6	8,9	2,8
1969	66,3	19,6	10,8	3,3
1970	68,15	20,0	8,8	2,7
1971	65,6	21,3	10,2	2,9

Z tabulky je patrné, že v r. 1960 bylo vyřízeno do 3 měsíců 76,1 % všech sporů zahájených v I. instanci u maďarských soudů, v r. 1971 65,6 %. Do 1 roku bylo ukončeno v I. instanci v r. 1960 celkem 97,9 % a v r. 1971

⁴⁰⁾ Maďarská statistika je převzata z článku L. Névaie, publikovaného v polském časopise *Nowe prawo* č. 7–8 z r. 1973, str. 1058.

97,1 %. Přes toto nepřilíš výrazné prodloužení doby, potřebné k vyřízení sporů, které podle autora článku bylo způsobeno růstem počtu věcí projednávaných před maďarskými soudy a růstem věcí obtížných po stránce skutkové i právní, zůstává celková situace i nadále relativně příznivá.

Srovnajme naši skutečnost a skutečnost maďarskou se statistickými daty některých kapitalistických zemí.

V Norsku (v r. 1957) trvalo řízení u základního článku soudní soustavy průměrně 1 rok, u odvolacího soudu déle než jeden rok a ještě déle trvá řízení u nejvyššího soudu.¹¹⁾

Obdobná situace je v dalších zemích. Ve Francii na konci r. 1966 bylo u Nejvyššího soudu v Paříži v běhu 16 523 nevyřízených věcí. V téže roce Nejvyšší soud vyřídil jen 7051 věcí.¹²⁾

Zvlášť neutěšená situace je v tomto směru v Itálii, kde již řadu let jsou vznášeny stížnosti proti neúnosně dlouhé době potřebné k vyřízení záležitostí projednávaných v občanském soudním řízení. Podle zprávy vypracované Nejvyšší radou soudů v r. 1970 trvalo v r. 1964 vyřízení jedné sporné záležitosti (s výjimkou věcí pracovních) průměrně 6 let a 2 měsíce. Vyřízení pracovních sporů, na nichž mají zvlášť velký zájem široké masy pracujících občanů, trvalo okolo 5 let, a to jen vyřízení v prvních dvou instancích, jednajících in merito. V roce 1965 došlo k dalšímu zhoršení situace. Průměrná doba potřebná k vyřízení sporné záležitosti zahájené u tribunálu se prodloužila ze 6 let a 2 měsíců na 6 let a 11 měsíců a u věcí zahájených u pretury na 6 let a 9 měsíců.¹³⁾ Citovaná zpráva o situaci týkající se výkonu soudnictví v Itálii zdůrazňuje, k jakým nespravedlnostem dochází zejména musí-li na rozhodnutí sporné věci tak dlouho čekat osoba sociálně slabá. Ta je velmi často nucena buď se vůbec vzdát uplatňování práva před italskými soudy, nebo uzavřít úmluvy pro ni zcela nevýhodné, jen aby obdržela dříve alespoň část svého nároku ve sporu uplatněného, kterou potřebuje k úhájení svého života. Platí to zejména o nárocích z pracovních vztahů.

Stejně neutěšená situace je i pokud jde o náklady řízení. Podle téže zprávy náklady řízení vedeného v prvním stupni u pretury obnášejí při hodnotě předmětu sporu do 100 000 lir od 139 % (ve věcech pracovních) do 223 % hodnoty předmětu sporu, v průměru tedy 170 % hodnoty předmětu sporu. U sporů s hodnotou předmětu sporu vyšší než 100 000 lir a s průměrnou hodnotou asi 200 000 lir se náklady pohybují od 42 % (pracovní věci) do 81 % s průměrnou výší kolem 61 % hodnoty předmětu sporu. Ve věcech projednávaných u tribunálu s hodnotou do jednoho miliónu lir a s průměrnou hodnotou asi 500 000 lir náklady řízení tvoří asi 52 %

¹¹⁾ Administration of justice in Norway. Vydalo norské ministerstvo spravedlnosti v Oslo 1957, str. 5.

¹²⁾ Ivette Lobin: Les réformes de la cour de cassation, Paříž 1968, str. 159—173.

¹³⁾ Italská soudní soustava rozhodující trestní a občanskoprávní věci (nepočítaje soudy vojenské) se skládá z těchto článků: smírčí soudci, pretura, tribunál, apelační soud a kasační soud (vrcholný soudní orgán, odpovídá našemu nejvyššímu soudu).

a u sporů s vyšší hodnotou než jeden milión lir a s průměrnou hodnotou asi 6,400 000 lir obnášejí náklady asi 9 % hodnoty předmětu sporu. Z přehledu je patrné, že náklady sporu jsou až více než dvojnásobné než hodnota sporu právě u sporů týkajících se osob sociálně slabých, u nichž se spory o vyšší hodnoty běžně nevyskytují.

Důsledkem této situace je podlomení důvěry v italské soudy, nerespektování práv druhých občanů, když důsledky porušení práva jsou vyvozovány na základě soudního rozhodnutí s několikaletým odstupem a stále častější využívání služeb rozhodců.¹⁴⁾

Jednou z podmínek urychlení soudního řízení, jak bylo již zdůrazněno, je odstranění nadměrného formalismu ze soudního řízení. Boj proti formalismu neznamená však boj proti jakékoli formě. Řízení před soudem musí být vedeno v učitě, zákonem předepsané formě, jejíž zachovávání je zárukou zákonnosti a objektivnosti celého řízení a významnou podmínkou při zjištění objektivní pravdy a vydání správného rozhodnutí. Zachovávání jednotného postupu při výkonu soudnictví je také jedním z předpokladů zajištění jednotnosti judikatury. Postulát jednoduchého soudního řízení nesmí proto vyústit v narušení požadavku pečlivého a všestranného prozkoumání projednávané věci.

III.

Jedním z nejvýznamnějších projevů demokratizace výkonu soudnictví je nepochybně široká účast občanů na výkonu soudnictví ve funkci soudců, vykonávajících soudcovskou činnost vedle svého povolání. O skutečném demokratismu lze však mluvit jen při splnění podmínky, že je umožněn přístup k soudnictví i širokým masám pracujících, bez stanovení různých censů (majetkového, národnostního, rasového, náboženského) a že v soudních sborech, složených ze soudců z povolání a ze soudců vykonávajících svou funkci vedle svého zaměstnání, je při projednávání a rozhodování jednotlivých záležitostí, náležejících do pravomoci soudů, zajištěno rovnoprávné postavení obou kategorií soudců.

1. V kapitalistických zemích jsou občané zapojováni do výkonu soudnictví jako čestné (neplacené) funkce v těchto formách:

- a) ve funkci smírčího soudce,
- b) ve funkci porotce,
- c) ve funkci přísedícího ve sboru složeném ze soudců z povolání a soudců — přísedících zásadně v rovnoprávném postavení při projednávání a rozhodování jednotlivých věcí.

¹⁴⁾ Realtà sociale e amministrazione della giustizia. Relazione annuale sullo stato della giustizia. Consiglio superiore della magistratura, 1970, str. 82, 83, 85. (Sociální skutečnost a výkon soudnictví. Roční zpráva o stavu soudnictví. Nejvyšší rada soudců, 1970, str. 82, 83, 85.)

Ad a) Instituce smírčích soudců má staletou tradici v Anglii. Smírčí soudci působí u soudů malých zasedání a u soudů čtvrtletních zasedání, které jsou řazeny mezi anglické nižší soudy. Rozhodují v trestních i občanskoprávních záležitostech a také v některých záležitostech administrativního charakteru. U soudů čtvrtletních zasedání působí i ve funkci druhého stupně. Protože v posledních desetiletích stále narůstá počet trestních i občanskoprávních věcí, patřících do věcné příslušnosti soudů, u nichž soudnictví vykonávají smírčí soudci a výkon funkce smírčího soudce se stává časově stále náročnější, nelze získat dostatečný počet občanů, kteří by mohli a byli ochotni funkci smírčího soudce vykonávat jako funkci čestnou. Proto zejména ve velkých anglických městech jsou smírčí soudci za svou činnost placeni a soudcovskou funkci vykonávají jako své povolání. U placených smírčích soudců je vyžadováno právnické vzdělání. Za placené smírčí soudce jsou zpravidla jmenováni příslušníci nižší kategorie anglických advokátů (solicitoři). Tím se postupně omezuje zastoupení občanů-laiků na této formě soudcovského rozhodování.

Po vzoru anglické úpravy byla instituce smírčích soudců zavedena v roce 1790 na evropském kontinentě ve Francii a na dnešním území Belgie. Ve Francii byli smírčí soudci zrušeni při reorganizaci soudní soustavy v r. 1958, v Belgii působí podle právní úpravy provedené soudním zákoníkem z r. 1967 dosud. Úprava z r. 1967 však dala belgickým smírčím soudcům zcela nový charakter. Všichni musí mít vysokoškolské právnické vzdělání, takže ztratili povahu soudců-laiků a většina z nich (kromě smírčích soudců titulárních) vykonávají soudcovskou funkci jako své povolání. Smírčí soudci působí i v Itálii. Svou činnost vyvíjejí ve věcech občanskoprávních, a to jako orgány provádějící smírčí řízení i jako orgány vydávající rozhodnutí. Funkce italského smírčího soudce je funkcí čestnou. Obvodem působnosti smírčího soudce je každá obec (čl. 20 až 24 Královského dekretu z 30. 1. 1941 č. 12). Právnické vzdělání se nevyžaduje, ale v praxi jsou do této funkce jmenováni velmi často advokáti.

Instituce smírčích soudců byla zavedena také v carském Rusku v rámci soudní reformy z r. 1864. Byly rozlišovány dvě kategorie smírčích soudců: tzv. účastkoví smírčí soudci (placení) a čestní smírčí soudci (početnyje), kteří měli menší rozsah věcné příslušnosti a svou funkci vykonávali bezplatně. Soudci obou kategorií byli zpravidla voleni, a to podle úpravy z r. 1889 převážně městskými dumami, ve kterých příslušníci dělnické třídy ani drobní rolníci neměli žádné zastoupení. Zvolen mohl být pouze občan, který vlastnil nemovitý majetek.

V r. 1889 došlo k podstatnému omezení instituce smírčích soudců. Jejich činnost byla zrušena v 35 guberniích.¹⁵⁾

Obecně lze konstatovat, že způsob ustanovování smírčích soudců a podmínky stanovené pro nabytí této funkce, zajišťují, popř. zajišťovaly, že za smírčí soudce jsou, popř. byli ustanovováni převážně příslušníci buržoasie, zejména drobné a střední buržoasie a v carském Rusku zvláště statkáři.

¹⁵⁾ M. V. Koževnikov: Istorija sovetskogo suda. Moskva, Gosjurisdat 1957, str. 5.

Ad b) Také porotní soudy, obdobně jako smírčí soudci, působí již po staletí v Anglii. Anglické porotní soudy a podle jejich vzoru i porotní soudy USA působí v trestních i občanskoprávních věcech. Porotci rozhodují jen o vině (v trestních věcech) a o otázkách skutkových (v řízení ve věcech občanskoprávních).

V obou těchto zemích dochází však postupně k omezování účasti porotců zejména při rozhodování občanskoprávních věcí. V Anglii účast porotců v těchto věcech není obligatorní. Také ve Spojených státech amerických se mohou v některých státech účastníci občanskoprávních sporů vzdát souhlasným projevem účasti porotců. Působí tu zejména vysoké náklady spojené s účastí porotců.

Na evropském kontinentě porotní soudy rozhodují převážně jen ve věcech trestních. Zpočátku existence evropských kontinentálních porotních soudů byla obdobná dělba práce mezi sborem soudců a sborem porotců jako v Anglii (porotci rozhodovali o vině, soudci stanovili výši trestu). Z dělby činnosti mezi soudci z povolání a porotci v klasickém uspořádání porotních soudů je patrné vzájemně nerovné postavení porotců a soudců. Od dvacátých let tohoto století splývají v některých zemích (např. Německo, 1924, Francie 1941, Itálie podle úpravy z r. 1951) oba sbory v jeden.¹⁶⁾ Tendence spojit oba sbory v jeden se projevuje, i když jen v kompromisním řešení, i v dalších zemích. V Rakousku podle úpravy z r. 1950 a v Belgii podle úpravy z r. 1919 a 1967 rozhoduje porota otázky viny a po kladném rozhodnutí se podílí spolu se soudci z povolání na rozhodnutí o trestu.

Počet porotců, kteří se účastní na projednávání a rozhodování konkrétní věci, je velmi různý, nejčastěji 12 (Belgie), ale je i menší, např. v Norsku 10, ve Francii 9, v Rakousku 8, v NSR a Itálii 6, popř. i větší (v některých státech Spojených států amerických až 24).

Ad c) Rozsah účasti občanů při výkonu soudnictví v senátech složených ze soudců z povolání a laických přísedících v rovnoprávném postavení při rozhodování je v jednotlivých kapitalistických zemích velmi různý.

U obecných (rádných) soudů, které rozhodují o trestních i občanskoprávních věcech se tato forma účasti občanů vyskytuje zpravidla jen v řízení trestním. V některých zemích, kde působí poroty, nerozhodují obecné soudy v senátech za účasti občanů laiků ani v trestních věcech. Širší účast laického živlu byla prosazena jen ve specializované agendě u zvláštních soudů.

V trestním řízení působí senáty za účasti občanů zejména u soudů mládeže (NSR, Francie, Rakousko, Itálie, Finsko aj.). Ve většině kapitalistických zemí, kde působí soudy mládeže, se pro výkon funkce přísedících soudu mládeže, vykonávajících tuto funkci jako čestnou, vyžadují odborné znalosti z oboru pedagogiky nebo psychologie, anebo musí jít o osoby, které se zabývají profesionálně problematikou výchovy mládeže, popř. se o problematiku výchovy mládeže hlouběji zajímají. V Itálii a v NSR se

¹⁶⁾ K tomuto vývoji porot blíže:

O. Plundr: Účast lidu na výkonu soudnictví. Socialistická zákonnost č. 2/1968, str. 7.

požaduje, aby v senátě rozhodujícím o trestné činnosti mládeže jeden z přísedících (jsou vždy dva), byla žena.

Mezi zvláštními soudy, které vykonávají soudnictví jen v občanském soudním řízení, je účast občanů zajištěna zejména u soudů pracovních, sociálních, pojišťovacích, obchodních a u některých dalších soudů se speciální pravomocí, jako např. u soudů pro věci nájemní a pachtovní, týkající se zemědělských nemovitostí (Francie, Holandsko). Potíže, které vznikaly při obsazování senátů některých specializovaných soudů způsobené tím, že laičtí přísedící se nedostavovali, vedly např. ve Francii u paritních soudů zemědělských nájmu k právní úpravě, podle níž mohou tyto soudy rozhodovat i bez přísedících.

Charakteristickým rysem právní úpravy účasti občanů-laiků v činnosti pracovních soudů je stejná početní účast zástupců pracujících a zástupců zaměstnavatelů v jednotlivých senátech, jimž předsedá soudce z povolání. Zvláštní úprava je u pracovních soudů ve Francii, které rozhodují jednotlivé věci v senátech, složených ze dvou zástupců pracujících a dvou zástupců zaměstnavatelů. V těchto soudních senátech předsedá střídavě jeden ze zástupců pracujících nebo zaměstnavatelů, podle předem stanoveného pořadí. Soudce z povolání se účastní rozhodování jen v případě, že při hlasování není dosaženo většiny hlasů.

Ze zásady, že ve smíšených senátech kapitalistických zemí mají soudci-laici rovnoprávné postavení se soudci z povolání při hlasování o rozhodnutí v jednotlivé věci, vybočuje právní úprava finská u okresních soudů, které jsou základním článkem finské soustavy obecných soudů, mimo města. Okresní soudy rozhodují v trestních i občanskoprávních věcech v senátech složených z předsedy, kterým je vždy soudce z povolání a z 5 až 12 laických přísedících. Přísedící mohou při hlasování o jednotlivé věci přehlasovat soudce z povolání jen v případě, že jejich stanovisko bylo přijato všemi přísedícími jednomyslně.¹⁷⁾ Finská právní úprava vybočuje z právní úpravy evropských kontinentálních kapitalistických zemí i v tom směru, že účast občanů je, byť jen v nerovném postavení ve vztahu k soudcům z povolání, zajištěna v soustavě obecných soudů nejen ve věcech trestních, ale i ve věcech občanskoprávních.

Všimněme si ještě otázky jaký je vztah počtu soudců-laiků k počtu soudců z povolání u soudů kapitalistických zemí a rozsahu účastí laického prvku při rozhodování v prvním stupni a u soudů vyššího stupně.

U *porotních soudů* je počet porotců vždy vyšší než počet soudců z povolání. Např. v Belgii působí u porotních soudů 3 soudci z povolání a 12 porotců, ve Francii 3 soudci a 9 porotců, v Rakousku 3 soudci a 8 porotců, v NSR 3 soudci a 6 porotců a v Itálii 2 soudci a 6 porotců.

U *smíšených senátů* je počet občanů-laiků velmi různý, stejně tak jako počet soudců z povolání. V důsledku toho je velmi pestrá i relace mezi počtem soudců z povolání a počtem laiků.

¹⁷⁾ Tauno Tirkkonen: Das Zivilprozessrecht Finnlands. Helsinki 1958, str. 19.

aa) *Bez účasti soudce z povolání* rozhodují francouzské obchodní soudy, v senátě složeném ze 3 členů z řad obchodníků. U francouzských pracovních soudů se soudce z povolání podílí na rozhodování jen když dojde k rovnosti hlasů v senátě složeném ze 4 soudců laiků.

bb) *Ve stejném početním zastoupení* soudců z povolání a soudců-laiků rozhodují v Rakousku kmetské soudy v trestních věcech, a to ve složení 2 soudců z povolání a 2 kmetů, a dánský apelační soud, pokud rozhoduje v trestních věcech v prvním stupni (3 soudci z povolání a 3 laičtí přísedící).

cc) *Početní převaha soudců-laiků* nad soudci z povolání se vyskytuje např. v NSR u úředních soudů, když rozhodují v trestních věcech jako kmetské soudy, dále u pracovních soudů a u sociálních soudů, a ve Francii u soudů mládeže. Ve všech uvedených případech je soudní sbor složen z jednoho soudce z povolání a 2 soudců-laiků.

Ve složení 1 soudce z povolání a 4 soudců-laiků rozhodují francouzské soudy obchodního námořnictva (jsou jen soudy trestními) a francouzské paritní soudy zemědělských nájmu.

U finských pracovních soudů působí senát složený ze soudce z povolání a 8 přísedících.

dd) Existují také smíšené senáty, v nichž je *větší počet soudců z povolání*, než soudců-laiků.

Taková úprava je např. v NSR u zemských soudů při rozhodování o trestných činech (tzv. velká trestní komora) a u Spolkového sociálního soudu. V obou případech rozhoduje pětičlenný sbor složený ze 3 soudců z povolání a 2 soudců-laiků.

Ve všech pod aa) až dd) uvedených případech jde o rozhodování u soudů působících v prvním stupni.

Výjimečně se účastní soudci-laici i v rozhodování u soudu druhého, popř. i třetího stupně.

Poměrně široká účast laického živlu u soudů II. stupně se vyskytuje v NSR. Laičtí soudci tu působí u zemských soudů při rozhodování o opravných prostředcích podaných proti samosoudcovským rozhodnutím úředních soudů (tzv. malá trestní komora, složená z 1 soudce z povolání a 2 kmetů) a při rozhodování o odvoláních proti rozhodnutím úředního soudu jako soudu kmetského (tzv. velká trestní komora, složená ze 3 soudců z povolání a 2 kmetů).

V druhé instanci se na rozhodování podílejí soudci-laici také u zemských sociálních soudů (3 soudci z povolání a 2 soudci-laici) a u zemských pracovních soudů (soudce z povolání a 2, výjimečně 4 soudci-laici).

V pracovněprávních věcech rozhodují soudci-laici v druhé instanci také u pracovních soudů v Belgii.

Ve III. instanci je účast laiků zajištěna např. v NSR u Spolkového soudu v senátě, v němž působí 3 soudci z povolání a 2 laičtí soudci a dokonce i u tzv. velkého senátu, řešícího jen právní otázky, složeného ze 6 soudců z povolání a 4 laických soudců. Obdobně je tomu i u Spolkového sociálního soudu (3 soudci a 2 laičtí soudci, a u velkého senátu 7 soudců a 4 laičtí soudci).

K rozsahu účasti rakouských občanů na výkonu funkce porotce a kmeta vyjádřil své stanovisko F. Nowakowski, ve svém referátu na IV. sjezdu rakouských právníků v r. 1970. Podle jeho názoru podstatná část občanů Rakouska, kteří jsou pro výkon těchto funkcí způsobilí, se mezi porotci a kmety téměř nevyskytují. Celé skupiny povolání nejsou k výkonu funkce soudců-laiků přibírány, ačkoli podle znění zákona nejsou z výkonu této funkce vyloučeny.¹⁸⁾

Hodnocení Nowakowského, zaměřené na poměry v Rakousku, platí nepochybně obdobně i v ostatních kapitalistických zemích.

2. a) Na území Svazu sovětských socialistických republik dochází k širokému zapojování občanů do výkonu soudnictví již v průběhu VŘSR, a to jak u soudů, které vznikaly z iniciativy příslušníků vykořisťovaných tříd ještě před vydáním první socialistické právní normy, dekretu o soudu č. 1, který rozpustil carské soudy a upravil organizaci a činnost sovětských soudů, tak i u soudů zřizovaných po vydání tohoto dekretu.¹⁹⁾

Proletářská revoluce nemohla tak významný státní orgán, jakým je soud, ponechat v rukách příslušníků bývalých vykořisťovatelských tříd.

Současně se zřizováním nových soudů bylo třeba vyřešit otázku, v jaké formě a v jakém rozsahu budou do výkonu soudnictví zapojeni občané-laici.

Otázku formy zapojení občanů vyřešil již dekret o soudu č. 1. Zrušil jak smírčí soudy, tak i soudy porotní a u obou nově zřízených soudů (místního lidového soudu a revolučního tribunálu) zvolil jako jedinou formu zapojení občanů smíšené senáty, vytvořené ze stálých soudců a lidových přísedících.

Místní lidové soudy rozhodovaly věci svěřené do jejich pravomoci v senátech složených ze soudce a dvou lidových přísedících. Dekret o soudu č. 1 v čl. 2 stanovil, že za stálé soudce ve funkci předsedů senátů místních lidových soudů mohou být voleni i bývalí carští smírčí soudci. Byla tu sledována snaha, aby v situaci, kdy ještě neexistovaly nové hmotněprávní ani procesní justiční předpisy, byli v čele soudního senátu zkušení odborníci. Ti se však, zejména ve městech, k volbám nedostavili, ačkoli k tomu byli vyzváni.²⁰⁾ Proto u místních lidových soudů zasedali v této době v senátech převážně jen lidoví přísedící bez právnického vzdělání.

Smíšené senáty rozhodovaly také u okružních lidových soudů, zřízených dekretem o soudu č. 2 z 22. února 1922. Při rozhodování občanskoprávních věcí působily senáty ve složení 3 stálých soudců okružního lidového soudu a 4 lidových přísedících. Při rozhodování trestních záležitostí působil jako předseda 1 ze stálých členů okružního lidového soudu a 12 lidových přísedících. (Čl. 3 dekretu č. 2.)

¹⁸⁾ F. Nowakowski: Reform der Laiengerichtbarkeit in Strafsachen. Vídeň 1969, str. 128.

¹⁹⁾ M. V. Koževnikov v citované práci, str. 15–16.

²⁰⁾ P. I. Stučka: Izbrannyje proizvedenija po marksistsko-leninskoj teorii prava. Riga 1964, str. 246.

Dekret o soudu č. 2 vymezil právní postavení lidových přisedících při rozhodování konkrétní věci. Lidové přisedící měli právo zvolit si předsedu senátu a v kterémkoli stadiu řízení ho z jeho funkce odvolat. V trestním řízení rozhodovali o vině i o trestu. V poradě lidových přisedících měl předseda senátu pouze poradní hlas (čl. 29, 30).

Jako důvod pro toto značné omezení práva předsedy účastnit se na rozhodování trestní věci u okružního soudu bylo uváděno, že za předsedy byli ustanovováni starší právníci, jejichž činnost musela být dána pod kontrolu lidových přisedících. Šlo o opatření dočasné, které bylo zrušeno v souvislosti se zrušením okružních lidových soudů Řádem o jednotném lidovém soudu z 30. 11. 1918. Od té doby stálý soudce, působící jako předseda smíšeného senátu měl již vždy rovnoprávné postavení s lidovými přisedícími.

Zvýšení počtu stálých soudců v senátech rozhodujících v občanskoprávních věcech bylo zdůrazňováno potřebou odborných znalostí při řešení těchto záležitostí.²¹⁾

Řád o jednotném lidovém soudu z 30. 11. 1918 přinesl kromě úprav v organizační struktuře soudů i změny v obsazení soudu při rozhodování konkrétních věcí. Zavedena byla funkce samosoudce, který rozhodoval v nesporném řízení a v rozvodu manželství.

Rozhodování o trestných činech společensky zvláště nebezpečných (útoky na lidský život, znásilnění, těžké zranění, padělání peněz aj.) bylo svěřeno senátu složenému ze stálého soudce (předseda) a 6 lidových přisedících.

O ostatních trestních a občanskoprávních věcech rozhodoval sbor složený ze soudce a dvou lidových přisedících.

Řád o jednotném lidovém soudu zdůrazňoval rovnoprávné postavení lidových přisedících se soudcem při projednávání i rozhodování věci, kromě jiného i tím, že v senátech složených ze 6 lidových přisedících předsedal stálý soudce nebo některý ze 6 lidových přisedících, zvolený ostatními lidovými přisedícími. Novou úpravou provedenou 21. 10. 1920 však bylo stanoveno, že právo předsedat senátům mají jen stálí soudci.

Pro výkon funkce stálého soudce byl již stanoven požadavek teoretických znalostí a praktických zkušeností.

Velký význam pro právní úpravu účasti lidu na výkonu soudnictví měla soudní reforma provedená Řádem o soudní organizaci RSFSR z 3. listopadu 1922, která nabyla účinnosti dne 1. ledna 1923. U všech soudů tvořících podle této reformy soudní soustavu RSFSR (lidový soud, gubernský soud, Nejvyšší soud RSFSR) měly senáty, působící v prvním stupni za účasti lidu, stejné složení tj. 1 soudce z povolání a 2 lidové přisedící.

Uvedený rozsah účasti lidu na výkonu soudnictví zůstal při rozhodování v prvním stupni zachován i po vytvoření Svazu sovětských socialistických republik, a to jak u soudů SSSR, tak i u soudů svazových republik a je uplatňován i podle současné platné právní úpravy, vycházející z ústavy z r. 1936 a ze Zásad zákonodárství o organizaci soudů SSSR, svazových a autonomních republik z 25. 12. 1958 (čl. 8 zásad).

²¹⁾ M. V. Koževnikov v citované práci, str. 31, 33, 34.

b) Z uvedeného přehledu vývoje účasti lidu na výkonu soudnictví na území SSSR je patrné, že lidové přisedící se na projednávání a rozhodování věcí náležejících do pravomoci soudů podíleli hned od počátku *jen u soudů prvního stupně*. U soudů druhého stupně působili výlučně stálí soudci (soudci z povolání).

Jaké byly motivy pro přijetí této úpravy?

Jako hlavní důvod je uváděn kasační (kasačně revisní) princip sovětského opravného řízení, zavedený v řízení u sovětských soudů již od vydání dekretů o soudu č. 1 a č. 2, jimiž současně byl zrušen dosud platný princip apelace (čl. 2 odst. 4 dekretu č. 1, čl. 4 odst. 1 dekretu č. 2). Kasační soud mohl zrušit rozhodnutí soudu prvního stupně, buď když shledal podstatné porušení zákona, nebo když rozhodnutí soudu prvního stupně bylo vzhledem k okolnostem případu zřejmě nespravedlivé (čl. 5 odst. 1 dekretu o soudu č. 2). Kasační princip byl zaveden jak v občanském, tak i v trestním soudním řízení. Soud druhého stupně mohl rozhodnutí soudu prvního stupně jen potvrdit nebo zrušit. Skutkový stav sám nezjišťoval, ani ho nedoplňoval. Také podle nyní platného kasačně revizního systému upraveného v procesních předpisech sovětský soud druhého stupně nedoplňuje skutkový stav zjištěný soudem prvního stupně a rozhodnutí soudu prvního stupně může změnit jen v případě, že soud prvního stupně zjistil správně skutkový stav, ale věc nesprávně hodnotil po právní stránce. Jinak může rozhodnutí soudu prvního stupně jen potvrdit nebo zrušit.²²⁾

Soud druhého stupně při takové úpravě opravných prostředků a přezkumného oprávnění řeší převážně právní otázky. Protože těžiště činnosti laického prvku při výkonu soudnictví — jak je obecně uznáváno — spočívá v uplatnění životních zkušeností při zjišťování skutkového stavu, nejví se účast lidu účelnou při kasačním (kasačně revizním) systému opravného řízení, při němž soud druhého stupně skutkový stav sám ani nezjišťuje, ani nedoplňuje.

Pokud jde o *početní složení senátů rozhodujících* u lidových soudů, je z uvedeného přehledu patrné, že v průběhu vývoje od VŘSR až do soudní reformy z r. 1922 docházelo k četným změnám zejména v rozsahu zastoupení lidových přisedících v jednotlivých senátech.

Příčin tohoto pestrého vývoje je několik. Předně při vypracování prvních sovětských právních norem, upravujících účast lidu na výkonu soudnictví, nebylo možno využít téměř žádných předchozích zkušeností. Tak široké zapojení občanů do činnosti soudů v rovnoprávném zastoupení nebylo v kapitalistických zemích, zejména v oblasti občanského soudního řízení nikdy provedeno.

Další skutečností, která měla vliv na realizaci účasti lidu na rozhodovací činnost soudů, byla nestabilizovaná politická a ekonomická situace v prů-

²²⁾ Názory na to, proč byl uplatněn v sovětském soudním řízení kasačně revizní princip a stanovisko k této úpravě, viz N. V. Krylenko: *Sud i pravo v SSSR. Část první*. Osnovy sudoustrojstva. Gosudarstvennoje izdatel'stvo 1927, Moskva, Lenin-grad, str. 61, sl., 73.

běhu VŘSR, občanské války a zahraniční intervence, která si vynucovala četná dočasná opatření odpovídající konkrétním podmínkám v určitém časovém úseku.

Různý přístup k řešení problematiky demokratizace justice včetně formy a rozsahu účasti lidu se projevil také v období, kdy se na výkonu státní moci vedle komunistů podíleli příslušníci levých sociálních revolucionářů (eserů), tj. od konce r. 1917 do července 1918. Svůj vliv eserů uplatnili zejména při vypracování dekretu o soudu č. 2. Z obsazení soudů při rozhodování jednotlivých trestních činností a občanskoprávních věcí (samosoudce při rozhodování o rozvodech a v nesporném řízení podle Řádu o jednotném lidovém soudu, senáty složené ze stálého soudce a 12 lidových přísedících při rozhodování trestních věcí podle dekretu o soudu č. 2), je patrna snaha o obnovu starých smírčích soudů a porotních soudů.

Teprve po likvidaci kontrarevoluce, občanské války a zahraniční intervence bylo možno přikročit k jednotné úpravě rozsahu zapojení občanů do činnosti soudů.

c) Které argumenty rozhodly pro tříčlenný senát složený ze soudce a 2 lidových přísedících při zásadně rovném postavení soudců i lidových přísedících?

Návrat k instituci smírčích soudců bývalé carské soudní soustavy, kteří rozhodovali vždy monokraticky, nebyl možný jednak z politických důvodů, jednak proto, že u všech sovětských soudů ihned od počátku jejich existence byl uplatněn princip sborového rozhodování. Také zapojování občanů do činnosti soudů ve funkci porotců nepřicházelo v úvahu, zejména ne v té formě porotních soudů, uplatněné tehdy v kapitalistických zemích evropského kontinentu, kdy porotci rozhodovali jen o otázkách viny a ani soudci, ani porotci neměli při rozhodování vzájemně rovnoprávné postavení.

Při zavádění tříčlenného senátu s účastí soudce z povolání a 2 lidových přísedících jako jediné a trvalé formy zapojení občanů do výkonu soudnictví u sovětských soudů se při reformě v r. 1922 vycházelo nepochybně již ze zkušeností získaných s touto úpravou od vzniku prvních sovětských soudů podle dekretu o soudu č. 1.

Otázka rozsahu účasti sovětských občanů v senátech sovětských soudů zajímala pochopitelně v široké míře sovětské politiky, legislativní pracovníky, pracovníky právní vědy i představitele praxe. Velkou pozornost jí věnovali ve svých pracích zejména významní právní teoretikové tehdejší doby P. I. Stučka a N. V. Krylenko.

Stučka, zabývající se právní úpravou účasti lidu na výkonu soudnictví u místních lidových soudů podle dekretu o soudu č. 1 uvádí, že tříčlenné senáty složené ze stálého soudce a 2 lidových přísedících, byly v dekretu o soudu č. 1 stanoveny jen z ekonomických důvodů, aby při širší účasti lidových přísedících nevznikaly nadměrné náklady. Podle Stučkova názoru však nebylo v rozporu s duchem dekretu o soudu č. 1, jestliže v senátech lidového soudu se účastnili 4, 6 nebo i více lidových přísedících. Argumentoval tvrzením, že čím závažnější je projednávaná věc, tím žádoucnější je větší

počet lidových přísedících.²³⁾ Stučkovo stanovisko však nebylo potvrzeno praxí. Při legislativní úpravě senátů pro rozhodování závažných trestných činů (stálý soudce a 6 lidových přísedících) v Řádu o jednotném lidovém soudu z r. 1918 se vycházelo rovněž z předpokladu, že větší počet lidových přísedících přispěje ke kvalitnějšímu rozhodování věcí. Zkušenosti získané s tímto složením soudních sborů však ukázaly, že v nich docházelo při rozhodování ke stejným nedostatkům, jaké se projevovaly v senátech, v nichž působili jen 2 lidové přísedící.²⁴⁾

N. V. Krylenko jako dlouholetý prokurátor RSFSR, který se také podílel na přípravě soudní reformy z r. 1922, mohl již využít dlouhodobějších zkušeností získaných u sovětských soudů se senáty složenými ze soudce a 2 lidových přísedících, a na základě těchto zkušeností dochází k závěru, že tříčlenný sbor, složený ze stálého soudce a 2 lidových přísedících, je nejpružnější a uspokojuje všechny požadavky soudní politiky. Zdůrazňuje, že sovětské lidové přísedící mají stejná práva jako soudci, a že od stupně jejich kulturnosti a iniciativy odvisí stupeň jejich samostatnosti.²⁵⁾

d) Z provedeného rozboru účasti lidu na výkonu soudnictví u sovětských soudů vyplývají tyto závěry:

aa) sovětské občany se podíleli na výkonu soudnictví ve funkci lidových přísedících hned od počátku vzniku sovětských soudů, a to vždy jen u soudů rozhodujících v prvním stupni;

bb) od soudní reformy z r. 1922 až do současné doby jedinou formou účasti laického živlu na rozhodovací činnosti soudů jsou tříčlenné sbory, složené ze soudce z povolání a 2 lidových přísedících.

Jen zcela výjimečně může být předseda — soudce z povolání podle ustanovení zákonů o organizaci soudů některých svazových republik (např. RSFSR) dočasně zastupován lidovým přísedícím.

cc) V senátech rozhodujících za účasti lidu mají lidové přísedící vždy početní převahu nad soudci.

3. Také v ostatních evropských socialistických zemích byla ihned po převzetí moci dělnickou třídou prosazována široká účast občanů na výkonu soudnictví jako jeden z nejvýraznějších projevů demokratizace justice. Při uskutečňování principu účasti lidu na výkonu soudnictví mohlo být již využíváno v široké míře zkušeností získaných v SSSR. V průběhu vývoje složení senátů, rozhodujících za účasti soudců z lidu, byla i v ostatních evropských socialistických zemích značná různost. Ani v současné době není složení senátů rozhodujících v prvním stupni zcela jednotné, tak jako v SSSR.

Tříčlenné sbory, složené ze soudce z povolání a 2 soudců z lidu, působí

²³⁾ P. I. Stučka: *Narodnyj sud v voprosach i otvetach*, str. 8, 33.

P. I. Stučka: *Izbrannyje proizvedenija po marksistsko-leninskoj teorii prava*. Latvijskoe gosudarstvennoe izdatelstvo, Riga 1964, str. 237, 238.

²⁴⁾ M. V. Koževnikov v citované práci, str. 66.

²⁵⁾ N. V. Krylenko: v citované práci, str. 60.

při rozhodování v prvním stupni u základního článku soudní soustavy v ČSSR, Bulharsku, Jugoslávii (u obecních soudů i u hospodářských soudů), v Maďarsku, NDR, Polsku a Rumunsku. V některých z těchto zemí však vedle tříčlenných senátů rozhodují v prvním stupni i pětičlenné senáty, složené za 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu. Takto složené senáty se vyskytují v ČSSR (u krajských soudů), v Jugoslávii, Polsku a Rumunsku. Rozhodují o trestných činech větší společenské nebezpečnosti, popř. o trestných činech komplikovanějších a obtížnějších.

U soudů druhého stupně je účast lidu na výkonu soudnictví realizována v NDR u krajských soudů a u Nejvyššího soudu, ale jen ve věcech pracovních. U krajského soudu rozhoduje senát složený ze soudce a 2 soudců z lidu, u Nejvyššího soudu ve složení 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu. V širším rozsahu jsou občané zapojeni do výkonu soudnictví u soudů druhého stupně v Jugoslávii, v trestních i občanskoprávních věcech, kde rozhodují pětičlenné senáty složené ze 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu. V ostatních zemích rozhodují v druhém stupni zpravidla tříčlenné sbory, složené jen ze soudců z povolání.

4. V mnohém směru byl odchýlný vývoj v Československu. Rozsah účasti lidu na výkonu soudnictví byl od nabytí účinnosti zákona o zlidovění soudnictví (zák. č. 319/1948 Sb.), tj. od 1. února 1949 nejširší ve srovnání s ostatními evropskými socialistickými zeměmi. Lid se podle této úpravy účastnil rozhodování v trestních i občanskoprávních záležitostech v prvním i druhém stupni, dokonce i při rozhodování o stížnosti pro zachování zákona. Ve všech senátech (s jedinou výjimkou při rozhodování o stížnosti pro zachování zákona) převažovali početně soudci z lidu nad soudci z povolání.

V pozdějším vývoji došlo k modifikaci potud, že při rozhodování v druhém stupni, početní vztah mezi soudci z povolání a soudci z lidu byl změněn ve prospěch profesionálních soudců. Rozhodovaly pětičlenné senáty složené ze 3 soudců z povolání a 2 soudců z lidu.

Početní převaha soudců z povolání nad soudci z lidu byla zdůvodňována tvrzením, že při rozhodování v druhém stupni i v systému plného odvolání, platícím v ČSSR, jsou řešeny převážně otázky právní, vyžadující odborné právníké vzdělání, které lze předpokládat jen u soudců z povolání.

V současné právní úpravě účasti lidu na výkonu soudnictví v ČSSR při rozhodování v prvním stupni existují jen senáty tříčlenné (soudce a 2 soudci z lidu), nebo pětičlenné (2 soudci a 3 soudci z lidu), v nichž početně převažují soudci z lidu, nad soudci z povolání.

5. Z uvedeného přehledu rozsahu účasti lidu na výkonu soudnictví v SSSR a v ostatních evropských socialistických zemích je patrné, že zásadně rozhodují senáty, v nichž je zajištěna početní převaha soudců z lidu nad soudci z povolání. Jen výjimečně rozhodují senáty s paritním zastoupením soudců z povolání a soudců z lidu nebo senáty, kde početně převažují soudci z povolání. První případ se vyskytuje v NDR u krajského soudu v trestních věcech značného rozsahu. Jde-li o věc takového charakteru, může předseda

krajského soudu rozšířit pravidelný senát (soudce a 2 soudci z lidu) o dalšího soudce. Druhý případ (širší účast soudců z povolání než soudců z lidu) se vyskytuje v Jugoslávii u vyšších hospodářských soudů, které jako soudy druhého stupně rozhodují v senátech složených ze 2 soudců z povolání a 1 soudce z lidu.

Význam, jaký je v socialistických zemích přikládán zásadě účasti lidu na výkonu soudnictví, je patrný i ze skutečnosti, že tato zásada je formulována jako zásada ústavní. Umožnění širokým kruhům občanů podílet se na rozhodovací činnosti soudů je významnou součástí obecného demokratizačního procesu v socialistických zemích, zajišťujícího občanům širokou účast na správě veřejných věcí ve všech oblastech.

Demokratismus principu účasti lidu na výkonu soudnictví je uznáván i mnohými právníky kapitalistických zemí. Pozitivně je hodnocen zejména význam účasti lidu pro posílení důvěry občanů v činnost soudů. Zdůrazňována je i nutnost demokratizace přístupu k funkci soudce-laika.²⁶⁾

6. V souvislosti s uváděním v život principu účasti lidu na výkonu soudnictví vyvstává otázka nejvhodnějšího a nejúčinnějšího způsobu realizace tohoto principu, která vyvolává řadu dílčích problémů.

Pokud jde o složení soudních sborů, projednávajících a rozhodujících konkrétní záležitosti náležející do pravomoci soudů za účasti lidu, je nutné řešit problém:

a) zda v jednotlivém sboru (senátu) má být vždy větší počet soudců z lidu než soudců z povolání, či zda má být zvolena jiná početní relace mezi oběma kategoriemi soudců, a

b) jaké je optimální složení senátů, tj. jak početně velký senát má jednotlivé věci rozhodovat.

Ad a) Má-li účast lidu na rozhodovací činnosti soudů účinně přispět k demokratizaci výkonu soudnictví v socialistickém státě, a má-li se dosáhnout opravdové efektivnosti této účasti, je nutné, aby v soudních sborech, kde se zjišťuje skutkový základ projednávané záležitosti, byla zajištěna *početní převaha soudců z lidu nad soudci z povolání*. Nejde tu o preferování soudců z lidu ve vztahu k soudcům z povolání, ale o vytváření vhodných podmínek pro uplatnění stanovisek soudců z lidu při rozhodování jednotlivých záležitostí, a tím i pro uskutečnění opravdové rovnosti obou kategorií soudců, tak jak to předpokládají příslušná ustanovení ústavy a zákona o organizaci soudů a volbách soudců (úplné znění publikováno pod č. 19/1970 Sb.). Požadavek početní převahy soudců z lidu nad soudci z povolání se může zdát nelogický a rozporný s principem rovnosti obou kategorií soudců při rozhodování konkrétní věci, jak je formulován v § 100 odst. 2 ústavy a § 5 odst. 2 zák. č. 36/1964 Sb. ve znění pozdějších novel. Je však třeba vzít v úvahu, že soudci z lidu mají při výkonu soudcovské funkce obtížnější situaci ve srovnání se soudci z povolání. Jako občané — laici mají za partnery v soudních sborech odborně kvalifikované soudce z povolání s vysoko-

²⁶⁾ Viz např.: Tauno Tirkkonen v citované práci, str. 19, Fridrich Nowakowski: Reform der Laiengerichtsbarkeit in Strafsachen. Vídeň 1969, str. 25.

školským právnickým vzděláním, doplněným ještě v průběhu čekatelské praxe, často (u starších soudců z povolání) s dlouholetou odbornou praxí, s bohatými zkušenostmi v interpretaci a aplikaci právních předpisů. Takto vybavený soudce z povolání může při rozporném stanovisku na řešení určité otázky v průběhu rozhodování spíše přesvědčit soudce z lidu o správnosti svého stanoviska než naopak. Dá se předpokládat, že soudci z lidu budou daleko častěji přicházet s názory odchylnými od názorů soudců z povolání a že své názory budou důsledněji hájit, jestliže budou v soudním sboru v početní převaze. Při početní převaze se soudci z lidu snáze zbaví ev. ostychu při uplatňování svých názorů na věc a vytvoří se předpoklad pro zvýšení aktivity soudců z lidu při projednávání a rozhodování jednotlivých věcí. Cílem samozřejmě není podněcovat aktivitu soudců z lidu za každou cenu, nebo prosazovat stanovisko soudců z lidu bez ohledu na jeho správnost, ale jde o vytvoření prostředí vzájemné spolupráce, při níž soudci z povolání uplatňují svou odbornost a soudci z lidu své životní zkušenosti, za podmínek pokud možno pro obě kategorie stejných.

I při těchto vztazích vzájemné spolupráce však nelze předpokládat, že postoje soudců z povolání a soudců z lidu k jednotlivým otázkám budou vždy zcela konformní, přesto že obě kategorie soudců v socialistické společnosti vycházejí z těchže právních a politických názorů a jsou vázáni týž právním řádem socialistického státu. To prokázal i průzkum, který v letech 1964–1966 byl proveden u polských soudů v trestním řízení širokým kolektivem vytvořeným v Ústavu právních věd Polské akademie, do jehož činnosti byli zapojeni právní teoretikové i praktikové.²⁷⁾ Průzkum, který kromě jiného byl zaměřen na zjišťování různosti stanovisek soudců z povolání a soudců z lidu, byl proveden u tříčlenných senátů složených ze soudce a 2 soudců z lidu, tedy u senátů s převahou laiků. V průběhu průzkumu byly konstatovány rozdílné názory mezi soudci z povolání a soudci z lidu na otázku viny nebo trestu v konkrétní věci. Téměř ve 40 % zkoumaných případů byl zjištěn vliv soudců z lidu v poradě na meritorní rozhodnutí ve věci. Bylo konstatováno, že uplatnění samostatných názorů soudců z lidu, odchylných od názorů soudců z povolání se vyskytovalo častěji při rozhodování o výši trestu než při rozhodování o vině. Vzhledem k těmto poměrně příznivým zjištěním ohledně aktivity soudců z lidu, nebyl v závěrech, hodnotících výsledky průzkumu, učiněn žádný návrh na ev. změnu ve složení senátů, zejména pokud jde o početní relaci mezi soudci z povolání a soudci z lidu.

Obdobný výzkum jako v Polsku, byl proveden i v Rakousku.²⁸⁾ Byl zaměřen zejména na otázku, jak často došlo k názorovým rozdílům při po-

²⁷⁾ Výsledky tohoto průzkumu byly publikovány pod redakcí S. Zawadzkiego i L. Kubickiego v práci: *Udział lawników w postępowaniu karnym. Opinie i rzeczywistość*. Warszawa 1970. Viz moji recenzi této práce v *Právniku* č. 12/1971, str. 1035–1038.

²⁸⁾ Frassine J., Piska K., Zeisel H.: *Die Rolle der Schöffen in der österreichischen Straßengerichtsbarkheit*, Vídeň 1970. V práci jsou obsaženy výsledky průzkumu prováděného v letech 1967 a 1968 Ústavem pro vyšší studia a vědecký výzkum v Rakousku.

radě soudního sboru mezi kmety (název rakouských soudců z lidu) a soudci z povolání, pokud jde o vinu obžalovaného a výši trestu, který měl být uložen, a jakým způsobem tyto názorové rozdíly byly vyřešeny, nebo jak se projevíly v rozsudku. Výzkum byl proveden u zemského soudu pro trestní věci (kmetský soud) ve Vídni. Kmetské soudy v Rakousku rozhodují, jak již bylo uvedeno, v senátě složeném ze dvou soudců z povolání a dvou kmetů.

Rakouský průzkum dospěl ke stejnému zjištění jako průzkum polský potud, že rozdíly v názorech soudců z povolání a kmetů se častěji vyskytovaly při určování výše trestu, než při stanovení viny.

Z 550 zkoumaných případů (tj. 36 % všech případů projednávaných v r. 1967 u vídeňského kmetského soudu), došlo k různosti názorů mezi soudci z povolání a kmety o otázce viny v 25 případech, tj. v 4,6 % případů. Z těchto 25 případů byli kmeti ve 3 případech pro odsouzení podle obžaloby, kdežto soudci hlasovali pro zproštění, v 9 případech byli kmeti pro odsouzení obžalovaného pro mírněji trestaný trestný čin, v 11 případech byli kmeti pro zproštění, kdežto soudci pro odsouzení a ve 2 případech byl jeden kmet pro odsouzení podle obžaloby, druhý pro zproštění. Na konci porady z těchto 25 případů zůstala nejednotnost názorů mezi soudci a kmety jen ve 4 případech (0,7 %) a jen v těchto 4 případech došlo k vydání jiného rozhodnutí, než by vydali soudci, kdyby rozhodovali bez účasti kmetů.

Z celkového počtu případů, kdy obžalovaný byl uznán vinným (132 případů ze 483 zkoumaných), ovlivnili kmeti výši uloženého trestu v 3,7 % případů. Z toho bylo 3,5 % případů, kdy prosadili mírnější trest a jen v 0,2 % případů, se jim podařilo prosadit trest přísnější.

Z výsledků průzkumu je patrné, že ve smíšeném senátě složeném paritně ze soudců z povolání a soudců-laiků laičtí soudci prosadili svá stanoviska, odlišná od stanovisek soudců z povolání jen v malém počtu případů.

Výsledků průzkumu využil F. Nowakowski ve svém referátu na IV. sjezdu rakouských právníků ve Vídni 1970, kde se jednalo o reformu účasti laiků na výkonu soudnictví v Rakousku, zejména o přeměně porotních soudů na soudy kmetské, podle vzoru NSR, Francie a Itálie a o rozšíření účasti kmetů u kmetských soudů. Pokud jde o kmetské soudy, dospěl Nowakowski na základě průzkumem zjištěného malého vlivu kmetů na rozhodování soudů, při jejich paritním zastoupení se soudci z povolání k závěru, že by dosa- vadní počet kmetů (2) měl být rozšířen na 3, aby tak vznikla početní pře- vaha kmetů nad soudci z povolání (2 soudci a 3 kmeti) a posíleno jejich postavení v soudních senátech.²⁹⁾

Pro podporu téze, že soudci z lidu mají mít početní převahu v soudních sborech nad soudci z povolání, při zjišťování skutkového základu v prvním stupni nemá-li instituce soudců z lidu být jen formální, lze uvést také zku- šenostní poznatky získané v došavadním vývoji výkonu socialistického soud- nictví v evropských socialistických zemích. Až na nepatrné výjimky jsou

²⁹⁾ F. Nowakowski v citované práci, str. 107, sl., 130.

trestní i občanskoprávní věci rozhodovány ve sborech s početní převahou soudců z lidu (soudce z povolání a 2 soudci z lidu, ev. 2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu) a v žádné ze socialistických zemí nebyly vzneseny zásadní kritické připomínky k tomuto početnímu zapojení laiků.

Početní převaha soudců z lidu nad soudci z povolání by měla být zachována i v budoucnosti při ev. novelizaci zákona č. 36/1964 Sb. ve znění pozdějších novel.

Ad b) Otázku optimálního složení senátů, rozhodujících za účasti soudců z lidu, tj. jak početně velký senát má jednotlivé věci rozhodovat, nelze zodpovědět bez předchozího solidního průzkumu jak se osvědčuje dnes platná skladba senátů, tj. tříčlenné senáty složené ze soudce a 2 soudců z lidu a pětičlenné senáty s účastí 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu.

Vyjádřit by se měli především ti, kteří se s uvedenou problematikou setkávají při výkonu svých funkcí, tj. soudci z povolání, soudci z lidu, prokurátoři a advokáti, mající v tomto směru bohaté zkušenosti. Při řešení této problematiky bez hlubší znalosti praxe vzniká vždy nebezpečí určitého akademismu.

Při zhodnocení dosavadního vývoje početního stavu smíšených senátů v ČSSR i v ostatních evropských socialistických zemích lze však dospět k závěru, že výrazné zvyšování počtu soudců z lidu v jednotlivých senátech a tím vytváření výraznější početní převahy soudců v lidu nad soudci z povolání než je tomu dosud, by samo o sobě nemuselo vést ke zkvalitnění soudcovského rozhodování, naopak vzniklo by nebezpečí těžkopádnosti a zdlouhavosti řízení a zejména porad soudního sboru při usnášení rozhodnutí. Docházelo by také v celostátním měřítku k velkým časovým ztrátám na pracovištích soudců z lidu a k zvýšeným finančním nákladům. V právní teorii socialistických zemí se návrhy na rozsáhlejší rozšíření počtu soudců z lidu vyskytují jen zcela ojediněle. Proto návrh F. Burlackého³⁰⁾ na rozšíření počtu soudců z lidu v senátech sovětských soudů na 12, což v podstatě by znamenalo obnovu porotních soudů v SSSR, předložený v souvislosti s prosazováním linie stále širšího zapojování občanů do výkonu soudnictví u sovětských soudů, nenalezl širší odezvy ani v právní teorii, ani v sovětské legislativní praxi.

Také k řešení problému, zda pro zapojení občanů do činnosti soudů má být uplatněn ve všech případech jednotný senát, jako je tomu v SSSR, a v jakém složení má tento senát působit (zda tříčlenný – soudce z povolání a 2 soudci z lidu, nebo pětičlenný – 2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu, popř. i jiný), anebo zda mají být vytvářeny diferencované senáty podle povahy projednávané věci v souladu s právní úpravou v ČSSR, Jugoslávii, NDR, Polsku a Rumunsku, by bylo třeba hlubšího zhodnocení dosavadních zkušeností, a to v oblasti trestního řízení i v oblasti občanského soudního řízení.

Ale i bez tohoto průzkumu lze považovat argumenty uváděné v právních

³⁰⁾ F. Burlacki: Voprosy gosudarstva v proekte programmy KPSS. Kommunist č. 13/1961, str. 37.

úpravách socialistických zemí, které zavedly pětičlenné senáty vedle senátů tříčlenných za přesvědčivé. Pětičlenným senátům je zpravidla svěřováno rozhodování o závažných trestných činech, na které zákon ukládá trest smrti nebo trest dlouhodobého odnětí svobody, dále o trestných činech komplikovaných po stránce skutkové i právní, kde rozšíření soudního sboru o jednoho soudce z povolání a jednoho soudce z lidu se jeví být účelným pro dosažení kvalitního projednání i rozhodnutí věci a pro posílení socialistické zákonnosti v činnosti soudců. Při tom zvýšení nákladů spojené se zřizováním rozšířených senátů nemůže být nijak výrazné, vzhledem k tomu, že počet trestných činů, o nichž pětičlenné senáty rozhodují, není velký. Na druhé straně kvalitní rozhodování v prvním stupni v těchto rozšířených senátech může vést ke snížení počtu odvolání a stížností pro porušení zákona a tím k snížení nákladů u vyšších soudů. Argumenty, zde uvedené ve prospěch pětičlenných senátů, nelze bohužel t. č. prokázat, právě proto, že chybí průzkum zkušeností dosud získaných s těmito senáty a nejsou k dispozici ani potřebné statistické údaje.

7. V posledních letech dochází v četných evropských zemích socialistického tábora k omezení účasti lidu na výkonu soudnictví tím, že projednávání a rozhodování některých trestních i občanskoprávních věcí je u soudů prvního stupně svěřováno jednomu soudci z povolání jako samosoudci, popř. jsou smíšené senáty složené ze soudců z povolání a soudců z lidu nahrazovány senáty, složenými jen ze soudců z povolání.

K zvlášť rozsáhlému omezení účasti soudců z lidu došlo v Rumunsku. Rumunské okresní soudy rozhodují v senátech s účastí soudců z lidu (soudce z povolání a 2 soudci z lidu) jen o trestných činech porušení předpisů o bezpečnosti práce a o některých pracovněprávních záležitostech, např. o sporech o zrušení pracovního poměru. Soudci z lidu se podílejí také na rozhodování některých závažných trestných činů u krajských soudů v pětičlenných senátech (2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu). V ostatních záležitostech patřících do věcné příslušnosti okresních soudů rozhodují 2 soudci z povolání a dojde-li k rovnosti hlasů při poradě, je senát rozšířen o dalšího soudce z povolání.

V Polsku může obsazení soudů, zejména pokud jde o účast lidu na rozhodování, ovlivnit ve značném rozsahu předseda okresního a krajského soudu. Je oprávněn rozhodnout, že v trestním řízení nebo v občanském soudním řízení bude určitá věc, o níž má podle předpisů soudních řádů jednat tříčlenný senát s účastí 1 soudce z povolání a 2 soudců z lidu, svěřena k projednání a rozhodnutí senátu složenému ze tří soudců z povolání. V řízení zjednodušeném, v řízení urychleném a v řízení o přestupcích, kde zásadně rozhoduje tříčlenný senát (soudce a 2 soudci z lidu), může předseda stanovit, že v konkrétní věci bude rozhodovat samosoudce. Samosoudce rozhoduje i v řízení o soukromožalobních činech, pokud předseda okresního soudu nepředá věc tříčlennému senátu, s účastí soudců z lidu.

Polská právní úprava vzbuzuje závažné pochybnosti o její správnosti, a to zejména v tom směru, že rozhodnutí otázky, zda v konkrétní věci bude

soud rozhodovat s účastí soudců z lidu, což by mělo být vždy upraveno zákonem, je svěřeno předsedovi soudu. Podle příslušných předpisů trestního řádu a občanského soudního řádu může předseda soudu přenést rozhodování věci od smíšeného senátu na senát složený jen ze soudců z povolání, uzná-li to za vhodné, vzhledem k zvláštní obtížnosti věci. Stanoviska předsedů soudů při rozhodování, kterému senátu bude věc svěřena, mohou být v praxi motivována subjektivními hledisky, takže není vyloučeno, že tytéž věci budou v obvodu různých soudů rozhodovány v některých případech za účasti lidu, v jiných jen soudci z povolání.

V Maďarsku došlo k omezení účasti lidu na výkonu soudnictví v občanském soudním řízení vydáním novely k občanskému soudnímu řádu v roce 1972, která nabyla účinnosti dnem 1. ledna 1973 (zák. opatření č. 26/1972, publikované v Magyar Közlöny z 26. 11. 1972 č. 94). Podle ustanovení novelizovaného § 11 o. s. ř. rozhodují samosoudci spory o duševní tvorbu, spory vlastnické (s výjimkou sporů o rušení držby, sporů sousedských a sporů o odškodnění při vyvlastnění), spory závazkové (s výjimkou sporů ze smluv o výživném a o důchodu), spory v dědických věcech (s výjimkou sporů z dědických smluv), spory o výživné na děti, majetkové spory manželské, (pokud se současně neřeší spory o manželství), dále záležitosti týkající se soudního výkonu rozhodnutí a konečně další spory, které zákon přikazuje k rozhodnutím samosoudcům.

V Bulharsku rozhoduje samosoudce v trestním řízení pouze o trestných činech soukromožalobních, v SSSR rozhodují u okresních soudů samosoudci jen o trestném činu drobné spekulace a drobného chuligánství.

K žádnému omezení účasti lidu na výkonu soudnictví nedošlo v NDR.

Právní úprava účasti lidu na výkonu soudnictví v ČSSR byla nově provedena ústavním zákonem č. 155/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje hlava osmá Ústavy. Podle čl. 100 odst. 1 Ústavy v novelizovaném znění, rozhoduje v řízení před soudem senát nebo jediný soudce. Podrobnější ustanovení u kterých senátů a v kterých věcech rozhoduje jediný soudce, obsahují soudní řády.

V oblasti trestního soudnictví je rozsah účasti lidu upraven trestním řádem ve znění zákona č. 149/1969 Sb. a v občanském soudním řízení občanským soudním řádem ve znění zákona č. 158/1969 Sb., kterým se doplňují a mění občanský soudní řád, notářský řád a zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním.

V trestním řízení rozhodují u okresních soudů samosoudci o přečinech a o trestných činech taxativně uvedených v § 314a odst. 1 tr. ř.

Přesto, že jde o trestné činy uvedené v § 314a, odst. 1 tr. ř., rozhoduje o nich senát, jestliže řízení se koná proti mladistvému, proti uprchlému, proti osobě, která je zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo jejíž způsobilost k právním úkonům je omezena, anebo jsou-li vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit, dále proti osobě, která byla soudem již odsouzena jako zvlášť nebezpečný recidivista, nebo jestliže má být uložen souhrnný trest a dřívější trest byl uložen v řízení před senátem (§ 314a odst. 2 tr. ř.).

O jiných, než v § 314a, odst. 1 tr. ř. uvedených trestných činech, náležejících do věcné příslušnosti okresních soudů jako soudů 1. stupně rozhodují tříčlenné senáty složené ze soudce z povolání a 2 soudců z lidu.

O trestných činech, o nichž přísluší rozhodovat krajskému soudu v prvním stupni, rozhodují pětičlenné senáty, v nichž zasedají 2 soudci z povolání a 3 soudci z lidu. Podle § 17 tr. ř. krajský soud koná v prvním stupni řízení o trestných činech, pokud na ně zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož dolní hranice činí nejméně 5 let, anebo pokud je na ně možno uložit trest smrti. Kromě toho rozhoduje krajský soud v prvním stupni i o některých dalších trestných činech, i když dolní hranice trestu odnětí svobody zákonem na ně uloženého je nižší. Jsou to trestné činy teroru, záškodnictví, sabotáže, podvracení republiky, poškozování státu světové socialistické soustavy a všechny trestné činy podle zákona na ochranu míru. Obdobně je upravena účast lidu na výkonu soudnictví i v řízení před vojenskými soudy.

V občanském soudním řízení je účast lidu na výkonu soudnictví zajištěna u okresních soudů při projednávání a rozhodování pracovních věcí a pokud zákon nestanoví jinak, i ve věcech upravených zákonem o rodině. Soudci z lidu se v občanském soudním řízení účastní také u krajských soudů při přezkoumávání rozhodnutí ve věcech důchodového zabezpečení. Smíšené senáty v občanském soudním řízení, jak u okresních soudů, tak i u krajských soudů, jsou složeny ze soudce a 2 soudců z lidu.

Novou právní úpravou, která nabyla účinnosti dnem 1. ledna 1970, došlo k podstatnému omezení účasti lidu na výkonu soudnictví v prvním stupni a k její úplné likvidaci v řízení u soudů druhého stupně.

Omezení účasti lidu na výkonu soudnictví v občanském soudním řízení zdůvodňuje důvodová zpráva k zákonu č. 158/1969 Sb. požadavkem „využívat bohatých životních zkušeností soudců z lidu tam, kde těžiště případu je v řešení skutkových otázek, a to jsou především věci pracovní a rodinné. V ostatních věcech, zejména ve sporech majetkové povahy, kde jde spíše o řešení právních otázek, nemohla být podle dosavadních zkušeností účast soudců z lidu účinně a hospodárně využita“.

Toto odůvodnění je zaměřeno v první řadě na projednávání a rozhodování u soudů prvního stupně. Ohledně řízení u soudů druhého stupně argumentovala právní teorie a právní praxe tvrzením, že v druhém stupni převažuje řešení právních otázek nad otázkami skutkovými, a že proto není tu účast lidu ani nutná ani účelná.

Omezení účasti lidu na činnosti soudů, neznamená tedy ústup od demokratického principu účasti lidu na výkonu soudnictví. Šlo tu, jak vyplývá z důvodové zprávy, o to, dosáhnout vyšší efektivity takové účasti. Nová úprava zapojení občanů do činností soudů reagovala také na konkrétní situaci, která se vytvořila před vydáním novely, kdy se projevovala značná pasivita soudců z lidu a vznikaly potíže při obsazování senátů.

Hlubší hodnocení provedené úpravy, zejména v tom směru, zda se plně osvědčila, bude možné teprve po větším časovém odstupu, až budou získány dlouhodobější zkušenosti praxe.

Při ev. novém hodnocení rozsahu platné úpravy účasti lidu na výkonu soudnictví v občanském soudním řízení bylo by účelné znovu zvážit, zda by neměla být obnovena účast lidu na výkonu soudnictví ve věcech pracovních i při projednávání a rozhodování těchto věcí u soudů druhého stupně.

Pro obnovu dřívější úpravy, kdy ve druhém stupni rozhodovaly vždy senáty za účasti soudců z lidu, a to buď senáty složené ze dvou soudců z povolání a 3 soudců z lidu (podle zákona č. 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví), nebo ze 3 soudců z povolání a 2 soudců z lidu (podle § 18 zák. č. 62/1961 Sb. o organizaci soudů a podle zákona č. 36/1964 Sb. v původním znění, mluví argumenty politické a argumenty právní.

Požadavek účasti pracujících na výkonu soudnictví při projednávání a rozhodování sporů vznikajících z pracovněprávních vztahů a ze vztahů učňovských, byl vytyčován dělnickou třídou jako jeden z jejích dílčích požadavků již v období kapitalismu, a to pro celé řízení, nejen pro řízení v prvním stupni.

Vycházíme-li z téze, že účast lidu na výkonu soudnictví je žádoucí o účelná tam, kde dochází ke zjišťování skutkového základu projednávané věci, pak nepochybně lze životních zkušeností soudců z lidu neefektivněji využít při projednávání a rozhodování u soudů prvního stupně. Není účelná při projednávání a rozhodování věcí v druhém stupni v zemích, ve kterých v opravném řízení je uplatněn systém kasační, kasačně revizní nebo revizní, při nichž zásadně nedochází k provádění nových důkazů a doplňování skutkového základu a ke změně rozhodnutí může dojít při rozhodování v druhém stupni jen když soud prvního stupně správně zjistil skutkový základ. V ČSSR je však v občanském soudním řízení uplatněn princip plné apelace, umožňující uvádět v odvolání nové skutečnosti a nabízet nové důkazy a soud druhého stupně může dokazování opakovat nebo jej i doplnit, nejde-li o rozsáhlejší doplnění a lze-li je provést bez průtahů (§ 213 o. s. ř.). Na základě takto doplněného skutkového stavu a dále i v případě, že soud prvního stupně správně zjistil skutkový stav, ale ve věci nesprávně rozhodl, může soud druhého stupně rozhodnutí soudu prvního stupně změnit (§ 220 o. s. ř.).

Problematika obnovení účasti lidu na výkonu soudnictví u soudů druhého stupně v pracovněprávních věcech by mohla být snadněji řešena, kdyby bylo možné návrh na její obnovu doložit údaji, jak často je v pracovněprávních věcech u soudů druhého stupně skutkový stav doplňován a jak často dochází ke změně rozhodnutí soudu prvního stupně. Z těchto údajů by také daleko přesvědčivěji vyplynul závěr o účelnosti soudců z lidu při projednávání těchto věcí u soudů druhého stupně. V tomto směru bohužel statistická data nejsou k dispozici. Lze uvést jen údaje týkající se všech věcí projednávaných v občanském soudním řízení u soudů ČSSR v r. 1967.³¹⁾

³¹⁾ Data z r. 1965 a některé další argumenty viz Plundr: Účast lidu na výkonu soudnictví, Socialistická zákonost č. 1/1968.

V tomto roce bylo projednáno v ČSSR u soudů prvního stupně

celkem sporů	102 302,
z toho pracovních sporů	22 726.
Odvolání bylo podáno ve věcech občanskoprávních včetně věcí pracovních celkem	11 398.
V odvolacím řízení byl rozsudek soudu prvního stupně potvrzen v	6 462 případech,
změněn v	2 908 případech,
vyřízen smírem v	467 případech,
jinak vyřízen v	1 561 případech.
V odvolacím řízení soud rozhodoval na základě skutkového stavu správně zjištěného soudem prvního stupně v	9 116 případech.
řízení bylo doplněno odvolacím soudem (výsledkem nového svědka, znaleckým posudkem, listinými důkazy aj.) v	1 949 případech.

Z uvedených statistických údajů je patrné, že soud druhého stupně měnil rozhodnutí soudu prvního stupně v 25,5 % případů, kdy bylo podáno odvolání, a že ke změně rozhodnutí došlo na základě skutkového stavu doplněného odvolacím soudem v 17,1 % případů, tedy v poměrně značném počtu případů. Ze statistických údajů však nelze zjistit, zda v pracovněprávních věcech je ve srovnání s ostatními věcmi projednávanými v občanském soudním řízení ve druhém stupni nějaká specifická odchylka od celkového průměru, pokud jde o změnu rozhodnutí na základě doplněného skutkového stavu.

K podpoře návrhu na obnovu účasti lidu na výkonu soudnictví v pracovněprávních věcech u soudů druhého stupně lze uvést, že taková úprava existuje u soudů v NDR, ačkoli v ostatních záležitostech rozhodují ve druhém stupni senáty složené jen ze soudců z povolání. Jako soudy druhého stupně rozhodují v pracovních věcech v NDR senáty krajských soudů a senáty Nejvyššího soudu NDR. Senát pro pracovněprávní věci krajského soudu rozhoduje ve druhém stupni ve složení soudce z povolání a 2 soudců z lidu, senát Nejvyššího soudu NDR je pětičlenný, za účasti 2 soudců z povolání a 3 soudců z lidu.

Návrhy na zapojení lidu do činnosti soudů při výkonu soudnictví v pracovněprávních věcech ve druhém stupni jsou podávány i v Polsku³²⁾ ačkoli v Polsku platí v opravném řízení princip revize, při němž soud druhého stupně skutkový základ zjištěný soudem prvního stupně nedoplňuje a rozhodnutí soudu prvního stupně může změnit, jen když soud prvního stupně skutkový základ správně zjistil, ale nesprávně věc posoudil po právní stránce.

³²⁾ Marian Rybicki: *Ławnicy ludowi w sądach PLR*, Varšava 1968, str. 368.
Marian Rybicki: *Z problematyki zakresu udziału ławników w postępowaniu sądowym. Państwo i prawo 7—8/1966*, str. 30.

Cílem tohoto článku bylo, jak plyne již z jeho názvu, věnovat pozornost některým problémům další demokratizace výkonu soudnictví jako části úkolu stanoveného v usnesení XIV. sjezdu KSČ, zabývat se otázkami rozvoje demokracie a upevňování socialistické zákonnosti.

Úkolem právní vědy v oblasti výkonu soudnictví, vyplývajícím ze sjezdových usnesení, je řešit problematiku prohlubování socialistického demokraticismu ve všech aspektech vztahujících se k činnosti soudů. Půjde, kromě jiného, o to, zkoumat účelnost a efektivnost některých právních institucí u nás již po delší dobu vyhlášených a zamýšlet se nad možností zvýšení jejich účinnosti (např. instituce společenských žalobců, společenských obhájců a přebírání záruk za nápravu obviněného v trestním řízení, účast národního výboru a společenské organizace v občanském soudním řízení aj.).

Bude také třeba věnovat pozornost problematice společenských soudů, které v současné době působí ve většině evropských socialistických zemí pod různými názvy a s různým obsahem pravomoci.

Rozvoj demokracie a upevňování socialistické zákonnosti je trvalým, historicky podmíněným úkolem socialistické společnosti, při jehož realizaci je nutno vycházet z konkrétní politicko-ekonomické situace, z dané etapy vývoje socialistické společnosti a z úrovně socialistického právního vědomí jejích členů.

Teoretický výzkum i legislativní řešení jednotlivých otázek dalšího zlidovění soudnictví musí proto vycházet ze správné analýzy konkrétní etapy vývoje a ze zevrubného hodnocení zkušeností dosud získaných v praxi soudů ČSSR i ostatních socialistických zemí.

ОТАКАР ПЛУНДР

К некоторым вопросам демократизации отправления правосудия

РЕЗЮМЕ

Демократизация отправления правосудия охватывает широкий круг проблем. Поэтому автор ограничивается только тремя аспектами, а именно: I. демократизация судебной системы, в частности ее упрощение, II. демократизация судопроизводства и III. участие народных масс в отпращивании правосудия как одно из наиболее ярких проявлений демократизации суда.

К п. I. Основная задача при демократизации судебной системы в ЧССР и других социалистических странах заключалась в создании простой и единой судебной системы, охватывающей общие и особые суды, максимально доступные для всех граждан, облегчающие рассмотрение и решение относящихся к их компетенции дел качественно и без излишней волокиты. Поэтому во всех европейских социалистических странах (кроме Югославии) перешли к системе двух инстанций.

Одной из важных предпосылок доступности судов для всех граждан следует считать также сосредоточение рассмотрения в первой инстанции преобладающего большинства дел, относящихся к подведомственности судов, в основном звене судебной системы, территориально наиболее близким к народным массам.

Автор в своей статье рассматривает, как отдельные европейские социалистические страны осуществили перестройку старой судебной системы в систему социалистическую и объем концентрации деятельности по вынесению решений в первой инстанции по делам, подведомственным судам, в основном звене судебной системы. Сравнение показывает, что максимальная концентрация была осуществлена в ЧССР, где районные суды, составляющие основное звено чехословацкой судебной системы, рассматривают в порядке гражданского судопроизводства все дела, отнесенные к гражданско-правовой подведомственности судов.

Автор указывает и на отрицательные стороны такой чехословацкой регламентации, особенно после федерализации отправления правосудия. При сосредоточении рассмотрения всех гражданско-правовых дел в первой инстанции в районных судах и при наличии системы двух инстанций, Верховный суд республики имеет возможность в рамках своей деятельности по рассмотрению конкретных дел оказывать влияние на единство судебной практики судов республики лишь в порядке рассмотрений жалобы о нарушении закона. В Верховном суде ЧССР возможность устанавливать единство практики районных и областных судов в гражданско-правовых делах еще более ограничена.

Автор поэтому рекомендует де леге ференда перенести рассмотрение в первой инстанции некоторых особо важных и сложных по фактическому составу и в правовом отношении гражданских дел в областные суды. Он также предлагает, чтобы эти дела рассматривались в областном суде присутствием в составе двух судей по профессии и трех судей из народа, как это имеет место при рассмотрении в областных судах уголовных дел. В статье автор излагает подобную регламентацию в других социалистических странах.

В качестве следующей демократической черты судебной системы ЧССР автор указывает последовательное обеспечение возможности обычных средств обжалования по уголовным и гражданским делам. Поэтому в ЧССР верховные суды республик и Верховный суд ЧССР никогда не рассматривают дел в качестве первой инстанции.

К п. II. Демократизация судопроизводства рассматривается автором в области гражданского судопроизводства и притом с двух точек зрения: 1. внедрения некоторых демократических элементов в ГПК ЧССР и 2. ускорении судебного производства.

1. Несомненным демократическим элементом в гражданском судопроизводстве ЧССР является последовательное проведение принципа материальной истины (например, в постановлении ч. 1 § 120, ч. 2 § 101 ГПК и др.).

Демократизм гражданского судопроизводства выражен и в постановлении § 5 ГПК, где на судей возлагается обязанность давать гражданам и организациям указания об их правах и обязанностях, содействовать им при осуществлении прав и всесторонне следить за тем, чтобы никто из-за недостатка правовых знаний не понес ущерба.

В гражданском судопроизводстве ЧССР была полностью отменена обязанность представительства адвокатом. Сторона может быть представлена любым дееспособным гражданином. Представительство в суде может взять на себя и профсоюзная или кооперативная организация, поскольку гражданин является ее членом.

Демократический характер носит и возможность участия народных комитетов и общественных организаций в гражданском судопроизводстве.

Предотвращению споров служит и обязанность судов по сигнализации, установленная в §§ 65 и 66 ГПК, обязующая суды уведомлять органы и организации о недостатках, обнаруженных в их деятельности, которые вели или могли бы вести к угрозе или нарушению прав кого-либо другого.

2. Ускорению гражданского судопроизводства в ЧССР содействовали, в частности, переход на систему двух инстанций, существенное упрощение процессуальных предписаний путем устранения излишнего формализма, облегчающего волокиту при рассмотрении отдельных дел и вынесении по ним решений, и возложение на суды обязанности обеспечить быструю и действенную охрану прав (§ 6 ГПК). Эта установленная в общей форме обязанность судов конкретизирована в ряде постановлений чехословацкого ГПК, измененного и дополненного законом № 49/1973 СЗ. На суды возложена обязанность подготовить рассмотрение дела так, чтобы по нему можно было

вынести решение, как правило, в одном заседании (ч. 1 § 114). В уже открытом производстве суд обязан действовать и без последующих ходатайств сторон (ч. 1 § 100). Рассмотрение может быть отсрочено лишь по важным основаниям (§ 119). Для объявления решения заседание можно отложить не более чем на три дня (ч. 2 § 156). Судебный приказ можно издать не только по ходатайству организации, но и отдельного гражданина. В порядке судебного приказа можно требовать уплаты денежной суммы до 5000 Кчс, а в том случае, когда право на ее уплату обосновывается выписью из книг внутригосударственного кредитного учреждения, можно требовать и высшую сумму. Новеллой было отменено до того времени обязательное примирительное производство по делам о расторжении брака. Постановление § 210^a дает возможность судам изменить по собственной инициативе определение об обязанности уплатить судебные пошлины, определение, на основании которого еще не приобрело право иное лицо, кроме его обжаловавшего, и определение о наложении меры по поддержанию порядка в суде. В этой части автор также указывает срок, необходимый для рассмотрения гражданско-правового дела и вынесения по нему решения суда в ЧССР и срок, необходимый в Венгрии, Норвегии, Франции и Италии.

К п. III. В этой части автор приводит формы и объем включения граждан в отправлении правосудия в капиталистических странах и современный объем участия народных масс в осуществлении суда в европейских социалистических странах.

В социалистических странах с самого их возникновения единственной формой включения граждан в деятельность судов является смешанное присутствие в составе судей по профессии и судей из народа (заседателей), равноправных при рассмотрении и вынесении решений. Принцип участия народных масс в отправлении правосудия был декларирован как принцип конституционный.

В ЧССР участие народных масс в отправлении правосудия было гарантировано с вступлением в действие закона № 319/1948 СЗ о демократизации судов (то-есть с 1. 2. 1949 г.) и вплоть до 31. 12. 1969 г. имело место в полном объеме при рассмотрении дел судами первой и второй инстанции. В настоящее время судьи из народа участвуют в рассмотрении дел в ЧССР лишь в судах первой инстанции. В судах второй инстанции участвуют судьи из народа в Югославии и в ГДР, но в ГДР лишь в рассмотрении трудовых дел. Автор считает, что и в ЧССР следовало бы снова ввести участие представителей народных масс в рассмотрении трудовых споров во второй инстанции.

Автор выдвигает вопрос, каков оптимальный состав присутствия при участии представителей народных масс и должен ли быть одинаков состав судебных присутствий при рассмотрении всех дел. Он приходит к выводу, что в присутствиях во всех случаях число судей из народа должно превышать число судей по профессии. Что касается числа членов присутствия, то он полагает, что для рассмотрения обычных дел достаточно трехчленное присутствие (один судья по профессии и двое судей из народа), для рассмотрения особо трудных дел как по фактическому составу, так и юридически он рекомендует присутствие из пяти членов (двое судей по профессии и трое судей из народа).

В заключение третьей части работы внимание уделяется расширению рассмотрения дел единоличным судьей без участия народных масс в производстве в суде первой инстанции в ЧССР согласно конституционному закону № 155/1969 СЗ, зак. № 149/1960 СЗ и зак. № 158/1969 СЗ и объему рассмотрения дел единоличным судьей в других европейских социалистических странах. Согласно этой регламентации в ЧССР в гражданском судопроизводстве участие народных масс в отправлении правосудия обеспечено в районных судах при рассмотрении трудовых дел, а поскольку закон не устанавливает иное, и в делах, урегулированных законом о семье. Судьи из народа участвуют в гражданском судопроизводстве также в областных судах при пересмотре решений по делам пенсионного обеспечения.

Остальные гражданско-правовые дела рассматриваются единоличным судьей.

В уголовном производстве в районных судах единоличные судьи рассматривают дела о проступках и о преступлениях, исчерпывающе указанных в ч. I § 314 а УПК.

Несмотря на то, что налицо преступление, указанное в ч. I § 314 а УПК, оно рассматривается в присутствии, если производство ведется против несовершеннолетнего,

против скрывшегося, против лица, лишенного дееспособности или дееспособность которого ограничена или если из-за физических или душевных недостатков обвиняемого возникает сомнение о его способности надлежаще защищаться, и наконец, против лица, которое уже было судом осуждено как особо опасный рецидивист или, наконец, должно быть назначено наказание по совокупности, а предшествующее наказание было назначено в производстве в присутствии (ч. 2 § 314 а УПК). Другие, кроме указанных в ч. 1 § 314 а УПК, преступления, подсудные районным судам как судам первой инстанции, рассматриваются трехчленными присутствиями в составе судьи по профессии и двух судей из народа.

OTAKAR PLUNDR

Zu einigen Fragen der Demokratisierung bei der Ausübung des Gerichtswesens

RESUME

Die Demokratisierung bei der Ausübung der Rechtsprechung umfasst einen breiten Problemkreis. Der Autor beschränkte sich jedoch auf drei ihrer Aspekte, nämlich I. auf die Demokratisierung des Gerichtssystems, besonders auf seine Vereinfachung, II. auf die Demokratisierung des Gerichtsverfahrens und III. auf die Beteiligung der Schöffen an der Ausübung der Rechtsprechung als eine der ausdrucksvollsten Äusserungen der Überführung des Gerichtswesens in die Hände des Volkes.

Ad I. Die Hauptaufgabe bei der Demokratisierung des Gerichtssystems in der ČSSR und den übrigen sozialistischen Ländern bestand in der Schaffung eines einfachen und einheitlichen Systems von Gerichten, das die allgemeinen und die besonderen Gerichte umfasst, allen Bürgern maximal zugänglich ist und es möglich macht, über die in seine Kompetenz fallenden Rechtssachen qualitativ entsprechend und ohne unnötige Verzögerungen zu verhandeln und zu entscheiden. Daher ging man in allen europäischen sozialistischen Ländern (mit Ausnahme von Jugoslawien) zum zweistufigen System über.

Als eine der wichtigsten Voraussetzungen dafür, dass die Gerichte allen Bürgern zugänglich sind, muss auch die Konzentration der Entscheidungstätigkeit im überwiegenden Teil der zur Kompetenz der Gerichte gehörigen Angelegenheiten auf der I. Stufe, beim grundlegenden Glied des Gerichtssystems, das auch territorial dem Volke am nächsten liegt, betrachtet werden.

Der Autor befasst sich in seinem Artikel mit dem Vorgehen der einzelnen europäischen sozialistischen Länder beim Umbau des alten Gerichtssystems in ein sozialistisches System und mit dem Grad der Konzentration der Entscheidungstätigkeit in den zur Kompetenz der Gerichte gehörigen Sachen auf der I. Stufe, beim grundlegenden Glied des Gerichtssystems. Aus der Vergleichung geht hervor, dass die weitestgehende Konzentration in der ČSSR erfolgte, wo die Bezirksgerichte, die das grundlegende Glied des tschechoslowakischen Gerichtssystems bilden, im bürgerlich-rechtlichen Verfahren über alle zur bürgerlich-rechtlichen Kompetenz der Gerichte gehörenden Rechtssachen entscheiden.

Der Autor verweist auch auf die negativen Seiten dieser tschechoslowakischen Regelung, besonders nachdem die Ausübung der Rechtsprechung föderalisiert wurde. Bei der Konzentration aller bürgerlich-rechtlichen Angelegenheiten auf der I. Stufe beim Bezirksgericht und bei Gültigkeit des Systems zweier Instanzen, hat das oberste Gericht der Republik nur vermittels der Entscheidung über Beschwerden wegen Verletzung des Gesetzes die Möglichkeit, im Rahmen seiner Entscheidungstätigkeit auf die Vereinheitlichung der Judikatur bei den Gerichten der Republik hinzuwirken. Beim Obersten Gericht der ČSSR ist die Möglichkeit, die Judikatur der Bezirks- und der Kreisgerichte in bürgerlich-rechtlichen Sachen zu vereinheitlichen, noch mehr beschränkt.

Der Autor empfiehlt daher de lege ferenda die Übertragung der Entscheidungstätigkeit auf der I. Stufe in einigen besonders wichtigen und bezüglich des Tatbestandes und der rechtlichen Beurteilung komplizierten bürgerlich-rechtlichen Angelegenheiten an die Kreisgerichte. Weiters schlägt er vor, dass in solchen Angelegenheiten beim Kreisgericht ein aus zwei Berufsrichtern und drei Schöffen zusammengesetzter Senat entscheiden soll, so wie dies beim Entscheiden über Strafsachen bei den Kreisgerichten der Fall ist. In seiner Studie führt der Autor an, dass die Regelung in den übrigen sozialistischen Staaten ähnlich ist.

Als weiteren demokratischen Zug im Gerichtssystem der ČSSR führt der Verfasser die Konsequenz an, mit der die Zulässigkeit eines ordentlichen Rechtsmittels in allen Straf- sowie bürgerlich-rechtlichen Sachen gewährleistet ist. Daher entscheiden in der ČSSR die obersten Gerichte der Republiken und das Oberste Gericht der ČSSR niemals als Gerichte I. Instanz.

Ad II. Die Demokratisierung des Gerichtsverfahrens verfolgt der Autor auf dem Gebiet des bürgerlich-rechtlichen Verfahrens und dies von zwei Gesichtspunkten aus: 1. der Durchsetzung einiger demokratischer Elemente in der Zivilprozessordnung der ČSSR und 2. der Beschleunigung des Gerichtsverfahrens.

1. Ein ausgeprägt demokratisches Element im bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahren der ČSSR ist die folgerichtige Durchsetzung des Grundsatzes der materiellen Wahrheit (z. B. in den Bestimmungen der §§ 120 Abs. 1, 101 Abs. 2 ZPO u. a.).

Der Demokratismus des bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahrens kommt auch in der Bestimmung des § 5 ZPO zum Ausdruck, die den Richtern auferlegt, Bürger und Organisationen über ihre Rechte und Pflichten zu belehren, ihnen bei der Geltendmachung ihrer Rechte behilflich zu sein und allseitig darauf bedacht zu sein, dass niemand wegen mangelhafter Rechtskenntnis zu Schaden kommt.

Im bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahren der ČSSR wurde in vollem Umfang die Verpflichtung zur advokatorischen Vertretung aufgehoben. Der Teilnehmer am Verfahren kann sich durch welchen Bürger immer, der die Fähigkeit zu Rechtshandlungen besitzt, vertreten lassen. Die Vertretung vor Gericht kann auch die Gewerkschaftsorganisation oder die Genossenschaftsorganisation übernehmen, soweit der Bürger ihr Mitglied ist.

Einen demokratischen Zug stellt auch der Umstand, dass die Teilnahme der Nationalausschüsse und der gesellschaftlichen Organisationen im bürgerlich-rechtliche Gerichtsverfahren möglich ist, dar.

Der Vorbeugung von Rechtsstreiten dient die in den §§ 65 und 66 ZPO statuierte Signalisierungspflicht der Gerichte, die diesen die Verpflichtung auferlegt, die Organe und Organisationen auf die in ihrer Tätigkeit festgestellten Mängel, die zur Bedrohung oder Verletzung der Rechte eines anderen führten oder führen konnten, aufmerksam zu machen.

2. Zur Beschleunigung des bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahrens in der ČSSR trugen besonders der Übergang zum System der zwei Instanzen, die wesentliche Vereinfachung der Prozessvorschriften durch Beseitigung des unnötigen, Verzögerungen bei der Behandlung und Entscheidung der einzelnen Angelegenheiten ermöglichenden Formalismus und dadurch bei, dass es den Richtern zur Pflicht gemacht wurde, einen raschen und wirksamen Rechtsschutz zu garantieren (§ 6 ZPO). Die derart allgemein formulierte Verpflichtung der Richter wird in einer Reihe von Bestimmungen der tschechoslowakischen ZPO, die durch Gesetz Nr. 49/1973 Slg. geändert und ergänzt wurde, konkretisiert.

Dem Gericht wurde die Pflicht auferlegt, die Verhandlung so vorzubereiten, dass die Möglichkeit besteht, in der Regel bei einer einzigen Verhandlung über die Sache zu entscheiden (§ 114 Abs. 1). Im bereits eröffneten Verfahren ist das Gericht verpflichtet, auch ohne weitere Anträge der Teilnehmer vorzugehen (§ 100 Abs. 1). Zur Vertagung der Verhandlung soll es nur aus wichtigen Gründen kommen (§ 119). Zum Zwecke der Urteilsverkündung kann die Verhandlung nur auf die Dauer von drei Tagen vertagt werden (§ 156 Abs. 2). Ein Zahlungsbefehl kann nicht nur auf Antrag

einer Organisation, sondern auch eines Bürgers herausgegeben werden. Im Antrag des Zahlungsbefehls kann eine Geldsumme bis zu 5000 Kcs geltend gemacht werden und wenn sich der Anspruch auf Bezahlung auf den Buchauszug eines inländischen Geldinstitutes stützt, kann auch ein höherer Betrag geltend gemacht werden. Durch die Novelle wurde das bisher obligatorische Verfahren zur Versöhnung der Ehegatten vor Eröffnung des Scheidungsverfahrens aufgehoben. Die Bestimmung des § 210a ermöglicht es dem Gericht, im Wege der Autoremedur einen Beschluss bezüglich der Verpflichtung zur Zahlung von Gerichtsgebühren, einen Beschluss, aufgrund dessen niemand anderer als der Berufungswerber Rechte erwarb, und einen Beschluss, mit dem eine Ordnungsmassnahme aufgetragen wurde, zu ändern. Der Autor führt in diesem Teil auch die zur Verhandlung und Entscheidung einer bürgerlich-rechtlichen Sache vor den Gerichten der ČSSR erforderliche Zeit und die in Ungarn, Norwegen, Frankreich und Italien nötige Zeit an.

Ad III. In diesem Teil führt der Verfasser die Formen und den Umfang an, in denen Bürger als Laien in die Ausübung des Gerichtswesens in den kapitalistischen Ländern eingeschaltet wurden und den derzeitigen Umfang der Beteiligung des Volkes an der Ausübung des Gerichtswesens in den europäischen sozialistischen Ländern.

In den sozialistischen Ländern ist seit ihrer Entstehung die einzige Form, in der Bürger in die Tätigkeit der Gerichte eingeschaltet werden, der gemischte Senat, der aus Berufsrichtern und aus Schöffen in einer beim Entscheiden gleichberechtigten Stellung zusammengesetzt ist. Das Prinzip der Beteiligung des Volkes an der Ausübung des Gerichtswesens wurde zum Verfassungsprinzip erklärt.

In der ČSSR war die Beteiligung des Volkes an der Ausübung des Gerichtswesens seit dem Inkrafttreten des Ges. Nr. 319/1948 Slg. über die Einführung der Schöffen (d. i. seit dem 1. 2. 1949) bis zum 31. 12. 1969 beim Entscheiden der Gerichte I. und II. Stufe in vollem Umfang sichergestellt. Bei den Gerichten II. Instanz sind Schöffen in Jugoslawien tätig und weiter in der DDR, hier aber nur in arbeitsrechtlichen Angelegenheiten. Der Autor ist der Meinung, dass man auch in der ČSSR die Beteiligung des Volkes bei der Entscheidung über arbeitsrechtliche Streitigkeiten in der II. Instanz wieder einführen sollte.

Der Autor stellt sich die Frage, wie die optimale Zusammensetzung der Senate bei Beteiligung des Volkes ist und ob bei der Entscheidung in allen Rechtssachen die Zusammensetzung des Gerichtshofes die gleiche sein soll. Er gelangt zum Schluss, dass in den Senaten die Schöffen immer gegenüber den Berufsrichtern in der Mehrheit sein sollten. Soweit es sich um die Anzahl der Senatsmitglieder handelt, ist er der Ansicht, dass zur Entscheidung über geläufige Angelegenheiten ein dreigliedriger Senat (1 Berufsrichter und 2 Schöffen) entspricht, zur Entscheidung über hinsichtlich des Tatbestandes und der rechtlichen Beurteilung besonders schwierige Rechtssachen empfiehlt er einen fünfgliedrigen Senat (2 Berufsrichter und 3 Schöffen).

Am Ende des III. Teils der Arbeit wird der Ausweitung des Entscheidens durch den Einzelrichter ohne Beteiligung des Volkes im Verfahren vor dem Gericht der I. Stufe in der ČSSR laut Verfassungsgesetz Nr. 155/1969 Slg., Ges. Nr. 149/1960 Slg. und Ges. Nr. 158/1969 Slg. und dem Umfang des einzelrichterlichen Entscheidens in weiteren europäischen sozialistischen Ländern Aufmerksamkeit gewidmet. Aufgrund dieser Regelung ist in der ČSSR im bürgerlich-rechtlichen Gerichtsverfahren die Beteiligung des Volkes an der Ausübung der Rechtsprechung bei der Verhandlung und Entscheidung über arbeitsrechtliche Angelegenheiten und, soweit das Gesetz nicht anders bestimmt, auch in den durch das Gesetz über die Familie geregelten Rechtssachen garantiert. Die Schöffen beteiligen sich im bürgerlich-rechtlichen Verfahren auch bei den Kreisgerichten an der Überprüfung der Entscheidungen in Sachen der Rentenversicherung.

Über die übrigen bürgerlich-rechtlichen Sachen entscheiden Berufsrichter.

Im Strafverfahren entscheiden bei den Bezirksgerichten Einzelrichter über Vergehen und die im § 314a Abs. 1 StPO taxativ angeführten Straftaten.

Ungeachtet dessen, dass es sich um die im § 314a Abs. 1 StPO angeführten Straf-

taten handelt, liegt die Entscheidung beim Senat, wenn sich das Verfahren gegen einen Jugendlichen, einen Flüchtigen, eine Person, der die Befähigung zu Rechtshandlungen abgesprochen oder deren Befähigung zu Rechtshandlungen beschränkt wurde, richtet oder wenn im Hinblick auf die körperlichen oder geistigen Gebrechen des Beschuldigten Zweifel an seiner Befähigung zu einer ordnungsgemässen Verteidigung bestehen, weiter im Verfahren gegen eine Person, die schon als besonders gefährlicher Rezidivist verurteilt wurde, oder wenn eine Gesamtstrafe auferlegt werden soll und die frühere Strafe im Verfahren vor einem Senat auferlegt wurde (§ 314a Abs. 2 StPO).

Über andere als die in § 314a Abs. 1 StPO angeführten Straftaten, die zur sachlichen Zuständigkeit der Bezirksgerichte als Gerichte I. Stufe gehören, entscheiden dreigliedrige Senate, die sich aus einem Berufsrichter und zwei Schöffen zusammensetzen.